

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Maja Källén

Förberedelse till brott

–

om lagändringen den 1 juli 2001 samt frågan om
det finns en klar gräns för det kriminaliserade
området.

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Lektor Helén Örnemark-Hansen

Straffrätt

Höstterminen 2001

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	5
1.3 Material och metod	6
1.4 Avgränsningar och disposition	7
2 FÖRBEREDELSE I FÖRHÅLLANDE TILL ÖVRIGA KRIMINALISERADE FÖRSTADIER TILL BROTT	9
2.1 Försök	10
2.2 Förberedelse	14
2.3 Stämpling	16
2.4 Gränsdragningar	17
2.4.1 Förberedelse – försök	18
2.4.2 Förberedelse – stämpling	19
3 FÖRBEREDELSE TILL BROTT	21
3.1 Historisk bakgrund och syftet bakom kriminaliseringen	21
3.2 Kriminaliseringens omfattning före lagändringen den 1 juli 2001	23
3.2.1 Lämnande eller mottagande av förlag eller vederlag	24
3.2.2 Befattning med hjälpmedel	25
3.2.2.1 Vilken befattning?	26
3.2.2.2 Vilka hjälpmedel?	26
3.3 Farerekvisitet	29
3.4 Det subjektiva rekvisitet	31
3.5 Straffskalan	32
3.6 Specialregleringar	32
3.7 Tillbakaträdande	33
4 SYNPUNKTER PÅ FÖRBEREDELSEBESTÄMMELSEN	36

5	LAGÄNDRINGEN DEN 1 JULI 2001	38
5.1	Förslag till reformering i SOU 1996:185	38
5.2	Regeringens proposition 2000/01:85	40
5.3	Konsekvenser till följd av lagändringen	42
6	RÄTTSSÄKERHET	44
6.1	Åklagarens bevisbörda	44
6.2	In dubio pro reo	45
6.3	Ne bis in idem	46
7	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGES DOM I MÅL B 1549-00	49
7.1	Bakgrund	49
7.2	Tingsrättens bedömning	50
7.3	Hovrättens bedömning	51
7.4	Kommentarer	51
8	KAN FÖRBEREDELSEBROTTETS GRÄNSER BETECKNAS SOM KLARA?	59
9	ANALYS	62
	BILAGA A	65
	KÄLLFÖRTECKNING	66
	Offentligt tryck	66
	Litteratur	66
	Tidskrifter	67
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	68
	Domar från Högsta domstolen	68
	Domar från hovrätt – publicerade fall	68
	Domar från hovrätt – opublicerade fall	68
	Domar från tingsrätt	68

Sammanfattning

I svensk rätt finns tre typer av kriminaliserade förstadier till brott; försök, förberedelse och stämpling. Försöksbrottet ligger tidsmässigt närmast det fullbordade brottet. Ansvar för försök förutsätter att gärningsmannen kan sägas ha påbörjat utförandet av brottet, d v s att han passerat den s k försökspunkten. Har försökspunkten ännu inte passerats kan ansvar för förberedelse eller stämpling bli aktuellt. Enkelt uttryckt består förberedelsebrottet i befattning med föremål medan stämplingsbrottet består i att någon träder i förbindelse med annan person. Ansvar för förberedelse eller stämpling inträder inte automatiskt så snart försökspunkten inte passerats. För att så skall ske krävs att samtliga rekvisit för antingen förberedelse eller stämpling är uppfyllda.

Första gången en allmän förberedelsebestämmelse infördes i svensk lag var 1948. Syftet med bestämmelsen var att bereda samhället möjlighet att på ett tidigt stadium ingripa mot allvarlig planerad brottslighet.

Förberedelsebestämmelsens utformning var i princip oförändrad från tillkomsten fram till den 1 juli 2001 då en lagändring resulterade i en ny lydelse. Såväl före lagändringen som idag återfinns den allmänna förberedelsebestämmelsen i 23 kap 2 § BrB.

Före lagändringen den 1 juli 2001 omfattade förberedelsebestämmelsen två gärningstyper; lämnande eller mottagande av förlag eller vederlag för brott samt befattning med vissa hjälpmedel.

När det gäller den förstnämnda gärningstypen så avsågs med förlag pengar eller annat av ekonomiskt värde som i förväg lämnats eller tagits emot för att täcka utgifter förbundna med förövande av ett brott. Med vederlag avsågs pengar eller annat (t ex förmåner) som i förväg lämnats eller tagits emot som lön eller arvode för utförande av ett brott.

När det gäller den andra gärningsformen tog den sikte på fall där någon befattat sig med föremål som har karaktären av hjälpmedel vid brott. Det var endast den som anskaffat, förfärdigat (tillverkat), lämnat, mottagit, förvarat, fortskaffat (transporterat) eller tagit annan dylik befattning med hjälpmedel som kunde straffas för förberedelse. Annan befattning föll utanför tillämpningsområdet. De hjälpmedel som omfattades av bestämmelsen var gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel. Till ”annat sådant hjälpmedel” räknades t ex en karta på vilken anvisningar gjorts om ett brotts utförande.

För att straffansvar skulle bli aktuellt räckte det emellertid inte att en gärning omfattades av någon av de två gärningstyperna. Enligt den gamla förberedelseparagrafen skulle gärningen dessutom ha utförts med uppsåt att utföra eller främja brott, d v s fullbordat brott i gärningsmannaskap. Eventuellt uppsåt var tillräckligt. Uppsåtet behövde inte avse en viss bestämd gärning utan det räckte med uppsåt att ett brott av visst slag förr eller senare skulle komma till stånd.

Vidare krävdes att faran för att brottet skulle fullbordas inte var utesluten eller ringa. Faregraden kunde t ex anses ringa om brottets fullbordning var avlägsen i tiden eller om ytterligare åtgärder krävdes från gärningsmannens sida för att brottet skulle fullbordas.

Lagändringen den 1 juli 2001 föranleddes av kritik i form av att förberedelsebestämmelsen var föråldrad och därmed inte särskilt väl anpassad till det samhälle vi lever i. Modern brottslighet föll i stor utsträckning utanför bestämmelsens tillämpningsområde menade kritikerna. För att komma till rätta med problemen föreslog Straffansvarsutredningen en radikal förändring av den allmänna förberedelsebestämmelsen i SOU 1996:185. Detta förslag följdes emellertid inte av lagstiftaren som istället genomförde en förändring som till största delen bestod i en språklig modernisering av den gamla förberedelsebestämmelsen. I viss mån skedde emellertid en utvidgning av det kriminaliserade området genom att den exemplifierande uppräkningslistan av hjälpmedel slopades och ersattes med ”något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott”. Att det nya hjälpmedelsbegreppet inneburit en utvidgning av det kriminaliserade området står klart. Hur stor utvidgningen är i praktiken är emellertid i dagsläget något oklart. Detta eftersom lagstiftaren har överlämnat åt rättstillämpningen att avgöra vad som skall omfattas av det nya hjälpmedelsbegreppet. Klart är att de hjälpmedel som omfattades av den gamla förberedelsebestämmelsen även omfattas av den nya.

Genom lagändringen fick de olika befattningstyperna en modernare utformning. Dessutom tillades befattningsformen ”sammanställa”. Tillägget innebar emellertid ingen egentlig utvidgning av det straffbelagda området. Detta eftersom ”sammanställa” enligt praxis var en straffbar befattningsform redan före lagändringen.

När det gäller den andra gärningstypen (d v s lämnande eller mottagande av förlag eller vederlag) liksom kravet på uppsåt och kravet på icke ringa fara för brottets fullbordning, har lagändringen inte medfört några förändringar annat än ett mer modernt språk.

Enligt 23 kap 3 § BrB är det möjligt att träda tillbaka från ett förberedelsebrott och på så vis undgå straffansvar. En förutsättning för att ett tillbakaträdande ska medföra ansvarsfrihet är att det skett frivilligt.

Blir någon åtalad för förberedelse till brott är det åklagaren som skall bevisa den tilltalades skuld och inte den tilltalade som skall bevisa att han är oskyldig. Hela bevisbördan åvilar alltså åklagaren och för att ett åtal skall leda till en fällande dom måste bevisningen till stöd för åtalet vara så stark att den tilltalades skuld är ”ställd utom rimligt tvivel”. Åklagarens bevisbörda och det höga beviskravet är grundläggande i en rättsstat. Ett annat uttryck för rättssäkerheten är att en domstol vid tvivel ska döma till den tilltalades förmån. Detta framgår av principen ”in dubio pro reo”. Av stor vikt när det gäller förberedelse till brott är också principen ”ne bis in idem” vilken innebär att brott som den tilltalade tidigare dömts för inte på nytt får beaktas i ansvarsdelen. Det har visat sig vara särskilt frestande för

domstolarna att väga in den tilltalades kriminella förflutna i fall rörande förberedelse till brott. Av rättssäkerhetsskäl är jag personligen kritisk till detta.

Att bedöma en persons uppsåt är sällan enkelt oavsett vilket brott det är fråga om. Särskilda problem kan dock som jag ser det uppkomma när fråga är om förberedelse till brott eftersom man då inte ens har det fullbordade brottet och omständigheterna runt detta att finna vägledning i.

Ur förberedelsebestämmelsens subjektiva rekvisit kan utläsas att ansvar för förberedelse till brott förutsätter att det planerade brottet är identifierat till sin art. Det skall alltså stå klart att förberedelsen avsåg t ex ett mord och inget annat. Däremot krävs i princip inte kännedom om en exakt brottsplan för att förberedelsebestämmelsen skall bli tillämplig. Trots att kännedom om gärningsmannens brottsplan i princip inte är nödvändig menar jag att sådan kännedom inte sällan i praktiken är en förutsättning för straffbar förberedelse. Detta eftersom det annars kan vara omöjligt att identifiera det planerade brottet vilket får till följd att det brister i det subjektiva rekvisitet.

När det gäller förberedelsebrottets gränser har jag kommit fram till att dessa inte kan betecknas som klara. Min bedömning är att detta hänger samman med att vi har en allmän förberedelsebestämmelse som är tillämplig i kombination med en mängd olika straffbestämmelser. Den riktar alltså inte in sig på förberedelsegärningar som är typiska för en viss brottstyp utan beskriver bara vad som är förberedelse i allmänhet. För att åstadkomma ett i alla delar klart och tydligt avgränsat förberedelsebrott krävs enligt min mening att den allmänna bestämmelsen tas bort och ersätts med specialregleringar. Det här är emellertid knappast aktuellt då det skulle krävas alltför stora resurser och ansträngningar från lagstiftarens sida.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
Dir.	Direktiv
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
JustR	Justitieråd
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avdelning II
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När jag var sommarnotarie på Uddevalla tingsrätt under tio veckor sommaren 2000 hade precis en av rådmännen fått en dom gällande förberedelse till grovt rån ändrad i hovrätten. Fallet gällde två unga män som efter en biljakt blivit stoppade av polisen. Männerna färdades vid tillfället i en samma dag tillgripen motorstark bil vars sidorutor mörklagts med svart sprayfärg. Med sig i bilen hade de bl a ett avsågat hagelgevär, fyra hagelpatroner och rånarluvor. De unga människors eventuella brottsplan var okänd. Rådmannen i Uddevalla tingsrätt jämte nämnd friade de tilltalade på grund av tveksamheter beträffande deras uppsåt att begå just ett rån. Hovrätten ändrade domen och utdömde ansvar för förberedelse till rån.

Rådmannen var självklart inte nöjd med detta eftersom han ansåg sig ha gjort en riktig bedömning av fallet. Åsikterna bland övriga domare och notarier på tingsrätten gick isär. Vissa ansåg att rådmannen hade rätt medan andra menade att så inte var fallet utan att hovrättens dom var den riktiga. Det hela diskuterades flitigt på tingsrätten under en längre tid.

När det ett år senare blev dags för mig att välja ämne för mitt examensarbete valde jag skriva om just förberedelsebrottet. Jag ville se om jag kunde komma fram till vad som egentligen krävs för straffbar förberedelse och på så vis själv kunna ta ställning till vem som gjorde den riktiga bedömningen, rådmannen eller domstolen i hovrätten.

En lagändring den 1 juli 2001 resulterade i att den allmänna förberedelsebestämmelsen i 23 kap 2 § BrB fick en ny lydelse, något som har påverkat mitt arbete. Jag funderade på hur jag på bästa sätt skulle beskriva gällande rätt och fastnade för att först grundligt beskriva innebörden av den gamla bestämmelsen för att sedan tala om vilka förändringar den nya bestämmelsen har medfört.

Valet gjordes mot bakgrund av att den nya lydelsen till största delen endast är en språklig modernisering av den gamla vilket innebär att det som gällde tidigare fortfarande är gällande rätt. I ett avseende har emellertid den nya bestämmelsen utvidgat det kriminaliserade området, men i och med att det är fråga om en ren utvidgning omfattas det gamla och lite därtill. Gammal praxis etc är alltså av betydelse även där lagändringen förändrat det kriminaliserade området.

1.2 Syfte

Uppsatsen har två olika syften. Det första är att ta reda på hur lagändringen den 1 juli 2001 har påverkat kriminaliseringens omfattning. Det andra är att försöka komma fram till ett svar på frågan om det, när det gäller

förberedelse till brott, finns en klar gräns för det kriminaliserade området. Häri ligger att kunna ta ställning till vilken bedömning som var den riktiga i det ovan nämnda rättsfallet.

När det gäller frågan om det finns en klar gräns för det kriminaliserade området skall sägas att det främst är förberedelsebrottets nedre gräns som jag avser att undersöka.

1.3 Material och metod

Det material jag använt mig av är lagtext, förarbeten, rättsfall, litteratur och artiklar. Allt material är svenskt med undantag för en bok som skrivits av en norsk professor i straffrätt.

När det gäller frågan om konsekvenserna till följd av lagändringen den 1 juli 2001 har den bakomliggande propositionen varit den viktigaste källan i kombination med två böcker utkomna efter det att den nya lydelsen trädde i kraft. Något annat material som behandlar den nya förberedelsebestämmelsen finns mig veterligen inte att tillgå (såsom rättsfall från någon hovrätt eller från högsta domstolen).

När det sedan gäller frågan om förberedelsebrottets gränser har materialet varit mer omfattande. Man kan säga att allt material som finns att tillgå varit av intresse. Tyvärr är inte förberedelsebrottet behandlat i någon större utsträckning i litteraturen. Det som finns är böcker som behandlar stora delar av straffrätten och då tas förberedelsebrottet upp på ett ganska översiktligt plan. Det finns ett par artiklar som enbart tar sikte på förberedelse till brott. Dessa är emellertid inriktade på någon särskild problemställning eller endast en liten del av förberedelsebestämmelsen vilket gör att de inte är heltäckande.

Inte heller publicerade rättsfall som rör förberedelse till brott finns det särskilt gott om.

Jag har gjort mitt bästa för att utifrån det material som finns försöka skaffa mig en bild av vad som egentligen krävs för att en gärning skall falla under förberedelsebestämmelsens tillämpningsområde, eller med andra ord var gränsen för straffbar förberedelse går.

Delar av arbetet är till stor del av deskriptiv karaktär, medan andra delar främst är grundade på egna analyser och slutsatser. Den huvudsakliga analysen finner man i avsnitt 7.4 samt i kapitel 8 och 9 men man finner också egna analyser och slutsatser på andra ställen, framför allt i avsnitt 2.4 och 6.3.

1.4 Avgränsningar och disposition

Jag kommer att gå igenom den allmänna förberedelsebestämmelsen i 23 kap. 2 § BrB såväl i sin gamla som i sin nya lydelse. Jag tar även upp reglerna om tillbakaträdande i 23 kap. 3 § BrB. Däremot har jag valt att inte gå närmare in på de specialregleringar som finns på området utan talar bara om vilka dessa är och var de finns.

Arbetet går ut på att undersöka innebörden av förberedelsebestämmelsen som sådan. Alla de straffbestämmelser med vilka förberedelsebestämmelsen kan kombineras kommer följaktligen inte att gås igenom. Jag beskriver bara vad som krävs för att en kombination skall vara möjlig.

Straffskalan för förberedelsebrott går jag igenom översiktligt. I övrigt kommer jag inte att behandla påföljden vid förberedelsebrott utan riktar istället helt och hållet in mig på ansvarsfrågan.

Jag har valt att enbart behandla förberedelsebrottet ur ett svenskt perspektiv. Jag går alltså inte in på hur förberedelsebrottet är utformat i andra länder.

När det gäller dispositionen så kommer jag till att börja med ge en mycket översiktlig bild av de olika förstadierna till brott, d v s försöksbrottet, förberedelsebrottet och stämplingsbrottet. Detta är som jag ser det nödvändigt för att kunna förmedla en helhetsbild av förberedelsebrottet vilket i sin tur är en förutsättning för förståelsen av den fortsatta uppsatsen.

Efter denna översiktliga introduktion behandlar jag förberedelsebrottet som det såg ut före lagändringen den 1 juli 2001. Jag går först igenom den historiska bakgrunden och syftet bakom kriminaliseringen för att därefter redogöra för innebörden av förberedelsebrottets samtliga rekvisit.

Därefter tar jag upp några av de synpunkter som framfördes mot den gamla förberedelsebestämmelsen eftersom dessa kan sägas vara orsaken till att en lagändring kom till stånd. Innan jag beskriver den nya förberedelseparagrafen och konsekvenserna till följd av denna, tar jag upp Straffansvarsutredningens förslag till reformering av förberedelsebestämmelsen (SOU 1996:185). Förslaget genomfördes visserligen inte av regeringen men det var ändå en viktig del i lagändringen. Sedan har jag valt att ta in ett kapitel som behandlar rättssäkerhetsaspekten på det här med förberedelse till brott. Vad som kommer fram här utgör en grund för de resonemang jag gör i kapitel 7, 8 och 9.

I det följande kapitlet behandlar jag den tidigare nämnda domen från Uddevalla tingsrätt samt hovrättens dom i samma mål. Tingsrättens och hovrättens bedömningar följs av mina egna kommentarer. Fallet analyseras noggrant eftersom det på ett bra sätt belyser de problem som kan uppkomma när det gäller att avgöra vad som omfattas av förberedelseparagrafen och vad som faller utanför.

Därefter försöker jag besvara frågan om förberedelsebrottets gränser kan betecknas som klara.

Avslutningsvis behandlar jag en del av vad som framkommit i uppsatsen i en analys. I analysen försöker jag också besvara de frågor som ligger till grund för uppsatsen.

I bilaga A finns ett utdrag ur proposition 2000/01:85 som visar regeringens förslag till ny lydelse av förberedelseparagrafen. Av utdraget framgår hur den nya förberedelsebestämmelsen skiljer sig från den gamla.

För att undvika eventuella missförstånd när det gäller bilagan skall sägas att den gamla lydelsen står under rubriken ”nuvarande lydelse” och den nya lydelsen står under rubriken ”föreslagen lydelse”.

2 Förberedelse i förhållande till övriga kriminaliserade förstadier till brott

För att någon skall kunna dömas till ansvar för brott krävs normalt att denne gjort sig skyldig till ett *fullbordat* sådant. Ett brott anses fullbordat när en gärning uppfyller samtliga objektiva och subjektiva rekvisit i en brottsbeskrivning.¹

Det är emellertid inte enbart fullbordade brott som bestraffas enligt svensk rätt. Även vissa förstadier till fullbordade brott är belagda med straff. Dessa förstadier indelas i två grupper; brott på verkställighetsstadiet och brott på planeringsstadiet. Till den förstnämnda gruppen hör *försök* till brott och till den sistnämnda gruppen hör *förberedelse* samt *stämpling* till brott.²

De allmänna bestämmelserna rörande försök, förberedelse och stämpling återfinns i 23 kap. BrB. Dessa kriminaliserade förstadier till brott faller under vad som brukar kallas för *de osjälvständiga brottsformerna*. Att de benämns som osjälvständiga beror på att de inte ensamma kan föranleda straffansvar. För att så ska bli fallet krävs att de kombineras med någon straffbestämmelse i BrB eller speciallagstiftningen.³

Man kan således omöjligt göra sig skyldig till enbart försök, förberedelse eller stämpling. Däremot kan man göra sig skyldig till exempelvis försök till mord, förberedelse till stöld och stämpling till rån.

Alla straffbestämmelser i och utanför BrB kan emellertid inte kombineras med brottsformerna försök, förberedelse och stämpling. För att så ska kunna ske krävs att lagen uttryckligen anger att ett visst brott även är kriminaliserat på varje respektive förstadium.⁴

Som huvudregel kan sägas att det bara är de brott som anses vara av lite allvarligare slag som föranleder straffansvar även då de ännu inte fullbordats.⁵ Vidare kan sägas att försök är kriminaliserat i vidare utsträckning än förberedelse. Förberedelse är dock å sin sida kriminaliserat i vidare utsträckning än stämpling.⁶

I det följande kommer jag att närmare beskriva brottsformerna försök, förberedelse och stämpling var för sig. Dessa redogörelser är inte på något vis tänkta att vara uttömmande utan syftar bara till att ge en sammanhängande bild av de kriminaliserade förstadierna till brott samt att

¹ SOU 1996:185 s. 225.

² SOU 1996:185 s. 225.

³ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 73.

⁴ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 111.

⁵ Min egen slutsats.

⁶ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 213.

skapa underlag och förståelse för det resonemang som förs i den fortsatta uppsatsen.

2.1 Försök

Den allmänna försöksbestämmelsen finns upptagen i 23 kap. 1 § BrB och lyder som följer.

”Har någon påbörjat utförandet av visst brott utan att detta kommit till fullbordan, skall han i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för försök till brottet, såframt fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan eller sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten. (...)”

Straffbart försök föreligger alltså⁷

- (1) om någon påbörjat utförandet av ett visst brott utan att detta fullbordats, och
- (2) (a) om det förelegat fara att handlingen skulle leda till brottets fullbordan, eller
- (2) (b) sådan fara varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter.

I sammanhanget skall tilläggas att culpösa försök inte existerar. Ytterligare en förutsättning för att ett straffbart försök skall vara för handen är alltså att gärningsmannen handlat uppsåtligt. Uppsåtet skall täcka samtliga objektiva rekvisit för fullbordat brott och motsvara det uppsåtskrav som gäller för brottet i fråga. Uppställer en brottsdefinition starkare krav än eventuellt uppsåt, gäller således detta krav även för försök till brottet.⁸

Enligt lagens ordalydelse måste gärningsmannen, för att kunna göra sig skyldig till försök till brott, ha lämnat planeringsstadiet och befinna sig på verkställighetsstadiet, d v s *påbörjat utförandet av brottet*. Han får emellertid inte ha hunnit så långt i utförandet av brottsplanen att brottet fullbordats.⁹ För den straffrättsliga bedömningen är det således av största vikt att avgöra exakt på vilket stadium gärningsmannen befinner sig.

Vilka gärningar som hör till planeringsstadiet och vilka som utgör påbörjat respektive fullbordat verkställande bestäms ytterst av brottsrekvisiten för det aktuella brottet. Som exempel kan nämnas att den som förfalskat en sedel i syfte att använda den, men ännu inte givit ut den, kanske ur egen synvinkel fortfarande befinner sig på försöksstadiet, men såsom brottsbeskrivningen är utformad i 14 kap. 6 § BrB har han gjort sig skyldig till fullbordat brott.¹⁰

⁷ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 74.

⁸ Jareborg, *Brottsbalken kap. 23-24 med mera*, s. 3.

⁹ Jfr. Lagtexten i 23 kap. 1 § 1 st. BrB.

¹⁰ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 124.

Försökspunkten. I det ögonblick en gärningsman lämnar planeringsstadiet och *påbörjar utförandet av ett brott*, passerar han den s k försökspunkten.¹¹

Den norske rättsvetenskapsmannen Johs. Andenaes menar att ett utförande av brott är påbörjat när gärningsmannens uppträdande visar att förberedelsernas och övervägandenas tid är förbi, genom att han skriker till verket.¹² Det här har också i svensk litteratur ansetts vara vad man rent allmänt menar med försökspunktens inträde.¹³

Att avgöra när försökspunkten inträder är emellertid inte så enkelt som det kanske kan verka. Det är snarare mycket svårt, detta även om man utgår från den brottsliga handlingen enligt brottsbeskrivningen.

Antag att jag köper en revolver, skaffar ammunition, laddar vapnet, beger mig till den plats där jag har för avsikt att utföra ett mord, gömmer mig i väntan på att offret ska dyka upp, höjer revolvern mot offret och avlossar ett skott. I vilket skede passerar jag försökspunkten?¹⁴

Varje steg på vägen mot fullbordat brott kan inte innebära att försökspunkten passerats. Hur nära brottets fullbordan måste man då vara för att så ska ske?

Det finns anledning att skilja mellan några olika typfall.

Det *första typfallet* avser s k avslutade försök. Försökspunkten är nådd när gärningsmannen gjort allt som från hans sida var behövligt för att åstadkomma ett fullbordat brott om händelseförloppet fortsatt att utveckla sig på det sätt som gärningsmannen tänkt sig. Brottet fullbordas emellertid inte av någon anledning. Kanske träffar ett pistolskott vid sidan av det tilltänkta offret. Kanske antänder någon en stubinträd med uppsåt att spränga ett hus i luften, men sprängningen hindras i sista stund tack vare ett ingripande av polisen.¹⁵

Ett försök kan vara avslutat även om gärningsmannen planerat att behöva upprepa sitt handlande (t ex skjuta en serie skott). Så är fallet om brottet, enligt en objektiv bedömning utifrån gärningsmannens position, hade kunnat fullbordas redan genom den första handlingen.¹⁶

Det *andra typfallet* avser s k oavslutade försök, d v s försök där det återstår något för gärningsmannen att göra för att fullborda sitt brott.¹⁷

Försökspunkten anses vara nådd då gärningsmannen påbörjat själva den handling som syftar till att resultera i fullbordat brott. Den som börjat strypa någon med uppsåt att döda har alltså nått försökspunkten.¹⁸

Försökspunkten anses vidare vara nådd då gärningsmannen företagit den första i en serie likartade handlingar som syftar till att slutligen leda till

¹¹ Holmqvist m fl, s. 500.

¹² Andenaes, Almindelig strafferett, s. 308.

¹³ Se Holmqvist m fl, s. 500 samt Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 125.

¹⁴ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 125.

¹⁵ SOU 1996:185, s. 230.

¹⁶ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 81.

¹⁷ SOU 1996:185, s. 230.

¹⁸ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 217.

brottets fullbordan, t ex ingivit den första, i sig inte dödliga, giftdosen bland flera som han tänkt ge sitt offer.¹⁹

Enligt det *tredje typfallet* är försökspunkten nådd när gärningsmannen gjort något som utgör ett förberedande led i det planerade händelseförloppet, och är beredd att omedelbart förverkliga sitt uppsåt att fullborda brottet.²⁰ Rättsfallet NJA 1990 s. 354 som rör försök till främjande av flykt faller in här.²¹ HD menade att försökspunkten passerades redan när gärningsmannen i en porttelefon anmält sin ankomst till det polishus i vars häkte den som skulle hjälpas fly befann sig.²²

På motsvarande sätt torde försökspunkten vara uppnådd då en maskerad bankrånare medförande en pistolatrapp *tar klivet in i banklokalen*, och detta även innan han framställt något hot.²³

Att befinna sig utanför en banklokal i en stulen bil och försedd med skjutvapen, overall, ”rånarluva” och handskar innebär däremot inte att försökspunkten passerats.²⁴

Som nämnts ovan är försökspunkten bara nådd om den förberedande handlingen är avsedd att något sånär omedelbart följas av den handling varigenom brottet skall fullbordas. Det innebär att försökspunkten inte är passerad om någon bryter upp en dörr i avsikt att först nästa dag begå en stöld.²⁵

Vid *sammansatta brott* (t ex rån och våldtäkt) passeras försökspunkten genom att någon av gärningarna som beskrivs i lagrummet har påbörjats.²⁶ Härvidlag bör det emellertid påpekas att samtliga handlingar som anges i lagens beskrivning av brottet måste ingå i brottsplanen, d v s omfattas av gärningsmannens uppsåt.²⁷

Farerekvisitet. För att ett straffbart försök ska föreligga räcker det inte med att gärningsmannen handlat med uppsåt samt passerat försökspunkten. Som nämnts ovan uppställer försöksdefinitionen även krav på att det förelegat *fara för brottets fullbordan* (2 a) eller att sådan *fara varit utesluten endast p g a tillfälliga omständigheter* (2 b).

Utgångspunkten är att *tjänliga* försök bestraffas. För att ett tjänligt försök skall föreligga krävs att det någon gång under försöket – från

¹⁹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 217.

²⁰ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 81.

²¹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 82 samt SOU 1996:185, s. 231.

²² NJA 1990 s. 354, s. 360.

²³ SOU 1996:185, s. 231.

²⁴ Se NJA 1995 s. 405.

²⁵ SOU 1996:185, s. 233.

²⁶ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 217.

²⁷ Holmqvist m fl, s. 505.

försökspunktens inträde fram till sista fasen innan brottet fullbordas – skall ha förelegat konkret fara²⁸ för brottets fullbordan.²⁹

Farebedömningen sker i efterhand och skall baseras på all den kunskap man vunnit om omständigheterna vid försöket.³⁰

Mordattentat är ofta straffbara tjänliga försök. Blir en person beskjuten eller utsatt för knivhugg föreligger i regel, då försökspunkten inträder, fara för brottets fullbordan. Detta även om kulan eller kniven senare visar sig inte ha träffat något livsviktigt organ eller bommat helt.³¹

Lagstiftaren har emellertid inte nöjt sig med att straffbelägga enbart tjänliga försök. Föreligger ingen fara för brottets fullbordan är försöket *otjänligt*.

Ett försök kan vara otjänligt om *medlet* är otjänligt. Som exempel kan nämnas att jag försöker förgifta någon med ett ämne som i själva verket är oskadligt eller att jag försöker ta livet av honom genom trolldom.³²

Ett försök kan också vara otjänligt om det riktar sig mot ett otjänligt *objekt*. Exempel härpå är försök till stöld ur en ficka som visar sig vara tom samt försök till varusmuggling av ett ämne som i själva verket inte är narkotika utan ett oskyldigt pulver.³³

Otjänliga försök bestraffas bara under förutsättning att faran varit utesluten p g a tillfälliga omständigheter. Härav kan man dra slutsatsen att ett försök är straffritt om det inte misslyckas p g a slumpen utan en mera djupgående brist i brottsplanen.³⁴

Tanken bakom att inte låta bestraffningen följa uppdelningen tjänliga – otjänliga försök är att man bör bestraffa sådana försök som är värda att tas på allvar, inte andra.³⁵

Ger jag en annan person krita i tron att ämnet krita är ett dödligt gift, går jag fri från ansvar då min brottsplan är behäftad med en djupgående brist. Mitt försök är inte värt att tas på allvar.

Avser jag däremot att förgifta någon med arsenik, men förväxlar i all hast burken med arsenik med en burk med ett annat vitt pulver som visar sig vara krita, är faran för brottets fullbordan utesluten endast p g a en tillfällighet och jag kan straffas för mordförsök. Mitt försök är i det här läget värt att tas på allvar även om det är otjänligt.³⁶

Bedömningen om faran var utesluten p g a tillfälliga omständigheter skall göras ur gärningsmannens synvinkel. Låt säga att en ficktjuv sticker sin hand i en tom rockficka. Att fickan är tom beror på att den angripne personen flyttat plånboken till innerfickan för säkerhets skull. Objektivt sett var det

²⁸ Med konkret fara förstås här enkelt uttryckt att det vid tidpunkten för försöksgärningen, förelegat en (existensiell) *möjlighet* och en *beaktansvärd risk* att brottet skulle fullbordas. Se Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 131 samt SOU 1996:185, s. 233.

²⁹ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 131.

³⁰ SOU 1996:185, s. 233.

³¹ Holmqvist m fl, s. 507-508.

³² Holmqvist m fl, s. 507.

³³ Holmqvist m fl, s. 507.

³⁴ Jareborg, *Brottsbalken kap. 23-24 med mera*, s. 8.

³⁵ Holmqvist m fl, s. 507.

³⁶ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 221.

alltså ingen tillfällighet att fickan var tom. Från gärningsmannens synvinkel var det emellertid det, varför det är fråga om ett stöldförsök.³⁷

Rättsfallet NJA 1990 s. 354 får illustrera farebedömningen.

Susanna hade begett sig till polishuset med en laddad pistol samt tillhörande patroner i syfte att hjälpa den häktade Juha att fly. Hennes planer avbröts emellertid av polisen redan i arresteringstaget i polishuset. Kvällen innan beslutades nämligen om besöksförbud för Juha och kroppsvisitation för Susanna sedan polisen fått tips om Susannas planer.

Genom beslutet var faran för brottets fullbordande (främjande av flykt, 17 kap. 12 § BrB) utesluten. Att Susannas försök var otjänligt bottnade dock i tipset till polisen och inte i att hennes brottsplan var behäftad med någon grundläggande brist. HD ansåg därför att faran för fullbordat brott var utesluten på en tillfällig omständighet.³⁸

2.2 Förberedelse

En brottslig gärning kan vara noggrant planerad eller förberedd utan att utförandet för den skull kan sägas vara påbörjat. I det läget kan ansvar för försök inte komma i fråga eftersom gärningsmannen fortfarande befinner sig på *planeringsstadiet* och ännu inte passerat försökspunkten.

Brott på planeringsstadiet indelas i svensk rätt i två huvudkategorier. Dessa är *stämpling* till brott (se avsnitt 2.3) och *förberedelse* till brott.³⁹

Den allmänna förberedelsebestämmelsen finns upptagen i 23 kap. 2 § 1 st. och 3 st. BrB. Efter lagändringen den 1 juli 2001 har bestämmelsen följande lydelse.

”Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott,

- 1. tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott, eller*
 - 2. skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer eller tar annan liknande befatning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott,*
- skall i de fall det särskilt anges dömas för förberedelse till brottet, om han inte gjort sig skyldig till fullbordat brott eller försök. (...)*

(...) Om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa, skall inte dömas till ansvar.”

Det bör uppmärksammas att förberedelsebrottet (liksom stämplingsbrottet), till skillnad från försöksbrottet, har en egen brottsbeskrivning och mer är uppbyggt som en självständig brottstyp. Detta innebär att

³⁷ SOU 1996:185, s. 235.

³⁸ NJA 1990 s. 354, s. 361.

³⁹ SOU 1996:185, s. 267.

förberedelsegärningarna inte är lika klart karakteriserade som förstadier till fullbordade brott.⁴⁰

Som framgår av lagens ordalydelse avser förberedelsebrottet enbart viss befattning med fysiska föremål, antingen pengar (eller annat av ekonomiskt värde) eller hjälpmedel. Att planera ett brott på annat sätt är inte straffbelagt såsom förberedelse.⁴¹ Jag gör mig således inte skyldig till förberedelse till mord om jag planerar ett mord på ett sätt som ligger utanför lagens definition.

Lagen tar sikte på två huvudtyper av förberedelsegärningar.

Den ena är att någon lämnar pengar som ersättning för utgifter kopplade till genomförandet av brott eller mottar pengar som lön för utförande av brott.

Den andra är att någon tar befattning med vissa föremål som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brottslig verksamhet.⁴²

Innebörden av förberedelsegärningarna kommer att beskrivas utförligt i kapitel 3 och 5. För att undvika upprepningar och då jag inte anser det behövligt för den fortsatta framställningen, kommer jag inte att närmare gå in på dem här.

Ansvar för förberedelse förutsätter att händelseförloppet inte utvecklats så att gärningsmannen gjort sig skyldig till försök eller fullbordat brott.

Om jag fälls till ansvar för fullbordat mord kan jag omöjligt även fällas till ansvar för försök, förberedelse eller stämpling till mordet.⁴³

Låt säga att jag förbereder två mord genom att skaffa ett vapen. Jag utför emellertid bara det ena. Genom att jag döms för det fullbordade mordet bortfaller ansvar för förberedelse till brottet. Däremot kan jag fortfarande dömas till ansvar för förberedelse till det mord som jag hade uppsåt att utföra men aldrig hann påbörja.⁴⁴

Har någon annan fört fram brottet till fullbordan eller straffbart försök, döms den som förberett brottet i regel för medverkan till fullbordat brott eller försök, inte för förberedelse.⁴⁵

En förutsättning för ansvar för förberedelse är att gärningsmannen handlat ”med uppsåt att utföra eller främja brott”⁴⁶. Med brott avses fullbordat brott i gärningsmannaskap.⁴⁷

Uppsåtet (eventuellt uppsåt är tillräckligt) måste inte avse ett visst bestämt brott. Det räcker med uppsåt att brott av ett visst slag, t ex stöldbrott, förr eller senare skall komma till stånd.⁴⁸

⁴⁰ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 91.

⁴¹ Holmqvist m fl, s. 516.

⁴² SOU 1996:185, s. 269.

⁴³ Holmqvist m fl, s. 514-515.

⁴⁴ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 112.

⁴⁵ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 91-92.

⁴⁶ 23 kap. 2 § 1 st. BrB.

⁴⁷ Jareborg, *Brottsbalken kap. 23-24 med mera*, s. 15.

⁴⁸ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 234.

Av tredje stycket i 23 kap. 2 § BrB framgår att ansvar för förberedelse är utesluten ”om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa”. Farerekvisitet gäller såväl förberedelse som stämpling varför det behandlas gemensamt i avsnittet om stämpling (se avsnitt 2.3).

2.3 Stämpling

Vid stämpling till brott består den straffbara handlingen inte som vid förberedelse i befattning med föremål, utan i att träda i förbindelse med annan person. Den allmänna stämplingsbestämmelsen återfinns i 23 kap. 2 § 2st. och 3 st. och har sedan den 1 juli 2001 följande lydelse.

”I de fall det särskilt anges döms för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta annan eller åtar eller erbjuder sig att utföra den. (...)

(...) Om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa, skall inte dömas till ansvar.”

Den första handlingstypen, att någon i samråd med annan beslutar gärningen, betyder att två eller flera personer fattat ett beslut om att brott skall utföras. Beslutet behöver inte innehålla någonting om när, hur eller av vem brottet skall utföras.⁴⁹

Den andra handlingstypen, att någon söker anstifta annan, omfattar fall där någon har *direkt uppsåt* att förmå någon annan att föröva brott.⁵⁰ HD har funnit att ordet ”söker” i stämplingsbestämmelsen innebär ett krav på direkt uppsåt.⁵¹

Den tredje handlingstypen består i att någon åtar sig eller erbjuder sig att utföra ett brott. Det skall här vara fråga om en allvarligt menad utfästelse att som gärningsman eller medgärningsman utföra ett brott.⁵² Åtar eller erbjuder sig någon att medverka till brott på annat sätt undgås emellertid i regel ändå inte stämplingsansvar. Detta beror på att ett sådant åtagande eller erbjudande vanligtvis fångas upp av den första handlingstypen.⁵³

Straffbar stämpling förutsätter, liksom försök och förberedelse, uppsåt. Den andra handlingstypen kräver, som redan nämnts, direkt uppsåt. Vid övriga former krävs inte direkt uppsåt, även om sådant normalt förknippas med ifrågavarande gärningar.⁵⁴

Kravet på uppsåt innebär inte att uppsåtet måste hänföra sig till ett visst konkret brott. Tid, rum, brottsoffer och andra omständigheter kan m a o

⁴⁹ Holmqvist m fl, s. 522.

⁵⁰ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 234.

⁵¹ NJA 1972 s. 167.

⁵² Hoflund, *Stämpling till brott*, s. 324-325.

⁵³ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 98.

⁵⁴ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 99.

lämnats öppna vid stämplingsgärningen.⁵⁵ Inte heller behöver det tilltänkta brottet vara så nära förestående att brottsplanen kan betecknas som aktuell.⁵⁶

En gärningsman, som gjort sig skyldig till stämpling till visst brott, kan inte dömas för stämplingsgärningen om han döms för försök eller fullbordat brott, såvida stämplingsgärningen inte avsåg ytterligare brott.⁵⁷ Samma regler gäller härvidlag för stämpling och förberedelse (se avsnitt 2.2).

Farerekvisitet. Av tredje stycket i 23 kap. 2 § BrB framgår att ansvar för förberedelse eller stämpling inte skall utdömas ”om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa”. Gärningsmannen går således fri från ansvar antingen om faran för brottets fullbordan var helt utesluten eller om fara i och för sig förelåg men faregraden var ringa. Med ”fara” förstås här konkret fara.⁵⁸

Något undantag uppställs inte för det fall faran varit utesluten eller ringa endast på grund av tillfälliga omständigheter. (Jfr farerekvisitet vad gäller försök, 23 kap. 1 § BrB.)

Farebedömningen skall göras utifrån omständigheterna vid tidpunkten för förberedelse- respektive stämplingshandlingen. Faran kan exempelvis ha varit ringa i det läge A lämnade ett vapen till B, men senare bli större; förberedelseansvar för A är då uteslutet.⁵⁹

NJA 1981 s. 1057 är ett exempel på när HD frikännt en tilltalad från stämpling på den grunden att faran för att brottet skulle fullbordas var ringa. L hade i samråd med några kamrater beslutat att i överlåtelsesyfte köpa ett parti narkotika av en viss narkotikahandlare som han tidigare diskuterat köpet med. Narkotikahandlaren hade emellertid redan från början varit inställd på att bedra L och istället för äkta narkotika leverera falsk vara, så kallad fulltjack. Faran för att brottet skulle fullbordas var enligt HD ringa varför L gick fri från ansvar.⁶⁰

2.4 Gränsdragningar

När man har att bedöma gärningar som på ett uppenbart sätt faller in under försöksbestämmelsen, förberedelsebestämmelsen eller stämplingsbestämmelsen uppstår inga gränsdragningsproblem. Svårare blir det att bedöma den straffbara gärningen när man har att göra med ett inte lika solklart fall.

Problemet har framför allt uppkommit i gränsdragningen mellan förberedelse och försök, men det finns även oklarheter vad gäller förhållandet mellan förberedelse och stämpling.

⁵⁵ SOU 1996:185, s. 283.

⁵⁶ Holmqvist m fl, s. 523.

⁵⁷ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 120.

⁵⁸ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 114.

⁵⁹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 96.

⁶⁰ NJA 1981 s. 1057, s. 1066.

2.4.1 Förberedelse – försök

I italiensk doktrin har åsikten framförts att gränsen mellan försök och förberedelse bör dras så, att till försök räknas en handling som entydigt visar uppsåt att begå brott och till förberedelse en handling som kan förstås på annat sätt, t ex att köpa en pistol.⁶¹

I svensk rätt avgörs om utförandet av ett brott är påbörjat eller inte genom fastställande av försökspunkten. Har försökspunkten passerats anses förberedelsernas tid vara förbi och ett försök har begåtts (såvida brottet inte fullbordats). Gränsen mellan försök och förberedelse skall alltså dras vid försökspunktens inträde.

Att fastställa försökspunkten är emellertid ett svårlöst problem, och det inte bara i Sverige utan i alla länder.⁶²

Hur man i svensk rätt försökt lösa problemet har jag redogjort för tidigare, se avsnitt 2.1. Det är emellertid en något förenklad bild av det hela. I praktiken uppstår ibland situationer som inte enkelt kan bedömas utifrån de tre typfallen. Åsikterna går inte sällan isär när det gäller att i svårbedömda situationer bestämma försökspunktens inträde.

En i doktrinen framförd åsikt är att gränsdragning mellan förberedelse och försök, vid en brottsplan som omfattar flera handlingar, i ganska stor utsträckning måste bero på omständigheterna i det enskilda fallet. Domstolarna bör således stå tämligen fria att lägga försökspunkten på ett tidigare stadium av händelseutvecklingen än slutskedet, om det framstår som naturligt att anse att gärningsmannen redan då har påbörjat utförandet av brottet.⁶³

I Sverige är det inte så att en gärning automatiskt fångas upp av förberedelseparagrafen, d v s åtminstone utgör straffbar förberedelse, för det fall försökspunkten inte anses uppnådd. Enbart vissa handlingar som anses vara särskilt farliga till sin typ faller in under den allmänna förberedelsebestämmelsen i 23 kap. 2 § BrB.⁶⁴ Att förbereda ett brott på annat vis än som anges i nyss nämnda lagrum är alltså inte olagligt.

Detta förhållande innebär att en domstol kan tvingas välja mellan att döma någon för försök till visst brott eller att fria helt (såvida inte ansvar för stämpling kan bli aktuellt).

Med detta i åtanke kan man fråga sig om domstolarna fastställer försökspunkten på samma sätt när de väljer mellan att döma någon för antingen försök eller förberedelse som då valet står mellan försök och

⁶¹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 219.

⁶² Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 218.

⁶³ NJA 1995 s. 405 (JustR Lambes skiljaktiga mening), s. 415 samt Vängby, *SvJT 1987 s 549*, s. 550.

⁶⁴ NJA II 1948 s. 191, s. 192.

ansvarsfrihet. I litteraturen har åsikten framförts, att viljan att pressa fram en uppnådd försökspunkt synes starkare i sistnämnda fall.⁶⁵

Vidare kan man ställa sig frågan om det inte förekommer viss överlappning när det gäller reglerna om förberedelse och försök. Redan en åtgärd som finns upptagen i förberedelsebestämmelsen torde nämligen kunna innebära att utförandet av ett visst brott påbörjats, vilket i så fall skulle innebära att ansvar för försök kan bli aktuellt.⁶⁶

Ur rättssäkerhetssynpunkt är det av största vikt att det inte råder tvivel om vilka handlingar och beteenden som är att betrakta som brott. Lika viktigt är det att gränserna mellan de olika brottstyperna är klara och tydliga. Känner jag lagen ska jag kunna veta vilket brott jag gör mig skyldig till genom ett visst handlande.

Med detta i åtanke och med beaktande av vad som tidigare framkommit, kan enligt min mening viss kritik riktas mot gränsdragningen mellan tillåten eller straffbar förberedelse och straffbart försök. Gränserna kan enligt min mening i vissa avseenden betecknas som flytande.

2.4.2 Förberedelse – stämpling

Förberedelsebestämmelsen i 23 kap 2 § BrB tar sikte på brottsplanering i form av befattning med viss egendom medan stämplingsbestämmelsen i samma lagrum tar sikte på att personer sätter sig i förbindelse med varandra. I 1948 års strafflag var stämpling en form av förberedelse. Vid brottsbalkens tillkomst skildes emellertid de båda brottsformerna åt. Stämpling betraktas alltså inte längre som ett slags förberedelse.⁶⁷

Numera anses förberedelse och stämpling vara sidoordnade begrepp som båda befinner sig på det första stadiet på väg fram mot fullbordat brott.⁶⁸ Nästa stadium är försöksstadiet och som sista stadium tjänstgör det fullbordade brottet. Hierarkin får till följd att försök ”konsumerar” förberedelse och stämpling, liksom fullbordat brott ”konsumerar” såväl försök som förberedelse och stämpling.

En fråga man kan ställa sig i sammanhanget är huruvida förberedelse och stämpling ”konsumerar” varandra. Låt säga att jag mottagit ekonomisk ersättning för att begå ett brott som jag erbjudit mig att utföra. Skall jag då dömas för såväl förberedelse som stämpling till brottet, eller utesluter det ena det andra? Frågan har aldrig ställts på sin spets i praxis så något säkert svar tycks inte finnas att tillgå.⁶⁹

⁶⁵ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 127-128.

⁶⁶ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 9-10.

⁶⁷ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 232.

⁶⁸ Holmqvist m fl, s. 514.

⁶⁹ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 120.

Min bedömning är att åklagaren, i de fall rekvisiten för såväl förberedelse som stämpling är uppfyllda, torde välja att enbart åtala för förberedelse till brottet. Stämpling är nämligen kriminaliserat i ytterst liten omfattning och känns därför som en absolut sista utväg för åklagaren att komma åt planering av riktigt allvarlig brottslighet.

En annan aspekt som talar för det sagda skulle kunna vara att kravet på tillräcklig bevisning ofta är besvärligare att uppfylla i stämplingsfallen där man inte sällan bara har att göra med muntliga överenskommelser. Vad har egentligen sagts av vem och var det allvarligt menat? Ord står mot ord.

Det hela känns mer konkret när man har att göra med bevisning i form av exempelvis beslagtagna vapen eller andra föremål förknippade med brottslig verksamhet.

3 Förberedelse till brott

3.1 Historisk bakgrund och syftet bakom kriminaliseringen

En grundregel i äldre svensk rätt var att gärningar som utgjorde ett led i realiserandet i en brottslig gärning inte bestraffades om det avsedda brottet aldrig fullbordades. När sådana gärningar i undantagsfall ändå bestraffades förefaller det ha varit en förutsättning att den verksamhet som ägt rum lett till skada.⁷⁰

Missgärningabalken i 1734 års lag upptog inte någon allmän bestämmelse om ansvar för förberedelse till brott. Däremot var vissa gärningar av förberedande slag kriminaliserade. Exempelvis gjorde den som tillredde gift för att förgöra någon sig skyldig till brott.⁷¹

I ett förslag till Allmän Criminallag 1832 gjorde Lagkommittén en uppdelning av olika förstadier till brott genom att uttryckligen skilja mellan förberedande åtgärder för ett brotts verkställighet (förberedelse) och handlingar varmed någon uppsåtligen påbörjat själva verkställigheten av ett brott utan att detta fullbordats (försök). Lagkommittén föreslog att en allmän bestämmelse om försök skulle tas in i lagen. Däremot ansåg kommittén att det inte var nödvändigt att i en allmän bestämmelse kriminalisera även förberedelseåtgärder. I den mån sådana gärningar i undantagsfall behövde kriminaliseras skulle det istället, liksom tidigare, ske genom speciella bestämmelser i lagen.

Lagberedningen avgav ett förslag om ansvar för försök som i huvudsak överensstämde med Lagkommitténs förslag. Förslaget ledde emellertid inte till lagstiftning varför några allmänna regler om försök inte togs in i 1864 års lag.⁷²

År 1923 var det på nytt dags för ett förslag om en allmän reglering avseende ansvar för försöksbrott. Strafflagskommissionen, som avgav förslaget, ville däremot inte se några allmänna bestämmelser om kriminalisering av andra förstadier till brott. Detta på grund av svårigheter man ansåg kunna uppkomma när det gäller att dra gränsen mellan försök och de föregående stadierna i ett händelseförlopp med det fullbordade brottet som slutpunkt. Inte heller detta förslag följdes av någon lagstiftning.⁷³

Ett nytt förslag till en allmän försöksbestämmelse lämnades av särskilt tillkallade sakkunniga år 1940. Det täckte ett större område än 1923 års

⁷⁰ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 1 med där gjord hänvisning.

⁷¹ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 2.

⁷² Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 2-3.

⁷³ SOU 1996:185, s. 289.

förslag men någon allmän reglering av andra förstadier till brott föreslogs inte. Även här var anledningen till detta problematiken kring gränsdragningen mellan försök och övriga förstadier till brott. Efter överläggning med de sakkunniga lade Straffrättskommittén fram ett förslag som ledde till att allmänna regler om straff för försök infördes i Strafflagen 1942.⁷⁴

Straffrättskommittén tog även upp frågan om straffansvar för förberedelse till brott, detta i SOU 1944:69. Det föreslogs att de särskilda förberedelsebestämmelser som fanns i Strafflagen skulle bytas ut mot en allmän bestämmelse om ansvar för förberedelse till brott. En sådan förändring skulle, menade Straffrättskommittén, leda till större enkelhet och överskådlighet. Vissa fall ansågs emellertid vara av så speciell natur att de, liksom dittills, borde behandlas i särskilda bestämmelser. Som exempel på sådana fall nämndes förfalsknings- och bedrägeribrotten.⁷⁵

När det gällde problemet i vilken utsträckning förberedelse skulle kriminaliseras menade Straffrättskommittén att det inte kunde bli fråga om att helt enkelt utsträcka straffbarheten till ett stadium som ligger före försöket. Kommittén ansåg istället att kriminaliseringen borde begränsas till att avse sådana handlingar som, med hänsyn till risken för tillkomsten av brott, inte bara utgör ett led i en konkret brottsplan utan som är *samhällsfarliga till sin typ*.⁷⁶ De straffbara förberedelsehandlingarna skulle därför inte, som vid försök, beskrivas som förstadier till andra brott, utan istället ges självständiga brottsbeskrivningar.

Förslaget innebar en utvidgning av det kriminaliserade området. Till stöd för detta angavs att det var av största vikt att samhället bereddes möjlighet att på ett tidigt stadium ingripa mot planerad allvarlig brottslighet.⁷⁷ Detta är än i dag huvudsyftet bakom kriminaliseringen av förberedelse till brott.⁷⁸

I den proposition (prop. 1948:80) som låg till grund för 1948 års strafflagsrevision föreslogs en allmän bestämmelse om ansvar för förberedelse till brott. Även om regeringens förslag i propositionen i stort följer kommitténs riktlinjer, avviker det på i vissa avseenden från kommittéförslaget. Bl a ansåg departementschefen att förberedelse genom kommitténs förslag straffbelades i alltför stor utsträckning. Därför föreslog regeringen att det i varje kapitel i den speciella delen skulle anges om och i vilken utsträckning som förberedelse var straffbelagd.⁷⁹

Strafflagsrevisionen 1948 innebar alltså att en allmän bestämmelse om förberedelse till brott för första gången infördes i svensk lagstiftning. Genom revisionen sågs stämpling som en form av förberedelse. Brottsbalkens tillkomst 1962 innebar inte några ändringar i sak av förberedelseansvaret. Däremot skildes stämpling från förberedelsebrottet

⁷⁴ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 5.

⁷⁵ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 5

⁷⁶ SOU 1944:69, s. 78.

⁷⁷ SOU 1944:69, s. 80.

⁷⁸ Prop. 2000/01:85, s. 32.

⁷⁹ Prop. 1948:80, s. 69 och 88.

vilket innebar att stämpling inte längre ansågs vara en form av förberedelse utan istället en egen osjälvständig brottsform.⁸⁰

Den allmänna förberedelsebestämmelsen har i princip haft samma utformning från tillkomsten 1948 fram till den 1 juli 2001, då en lagändring resulterade i en ny lydelse av 23 kap. 2 § BrB.

Den nya bestämmelsen har mig veterligen ännu inte tillämpats i praxis och har endast i begränsad omfattning behandlats i litteraturen. Det är därför inte helt klart vilka eventuella konsekvenser lagändringen i praktiken kommer att få.

Min bedömning är att den nya lydelsen i stort sett bara är en modern version av den gamla förberedelsebestämmelsen. Innehållsmässigt har alltså inga större förändringar ägt rum. Den nya bestämmelsen täcker emellertid ett något större område än den gamla, något som jag återkommer till längre fram. (Se avsnitt 5.3.)

Mot bakgrund av att jag bedömer att den nya förberedelsebestämmelsen kommer tillämpas på i stort sett samma sätt som den gamla, har jag valt att i det följande beskriva kriminaliseringens omfattning före lagändringen den 1 juli 2001. Känner läsaren till utformningen av gamla 23 kap. 2 § BrB, ökar också förhoppningsvis förståelsen för orsakerna bakom lagändringen samt innebörden av den.

3.2 Kriminaliseringens omfattning före lagändringen den 1 juli 2001

Före lagändringen den 1 juli 2001 hade den allmänna förberedelsebestämmelsen i 23 kap. 2 § 1 st. och 3 st. BrB följande lydelse.

”Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, lämnar eller mottager penningar eller annat såsom förlag eller vederlag för brottet eller ock anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar eller tager annan dylik befattningsmedel med gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel, skall i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för förberedelse till brottet, om han ej är förfallen ansvar för fullbordat brott eller försök. (...)

Straff för förberedelse (...) bestämmes under den högsta och må sättas under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott; ej må dömas till högre straff än fängelse i två år, med mindre fängelse i åtta år eller däröver kan följa å det fullbordade brottet. Var faran för brottets fullbordande ringa, skall ej dömas till ansvar.”

Förberedelsebestämmelsen kriminaliserar alltså två gärningstyper. Den ena utgörs av gärningar genom vilka någon lämnar eller tar emot pengar eller

⁸⁰ SOU 1996:185, s. 290.

annat såsom förlag eller vederlag för utförande av brott. Den andra gärningstypen omfattar gärningar varigenom någon på bestämt sätt tar befattning med visst uppräknat föremål avsett att användas för utförande av brott.

Innebörden av de båda gärningsformerna kommer att undersökas närmare i det följande.

3.2.1 Lämnande eller mottagande av förlag eller vederlag

Den första formen av straffbar förberedelse förutsätter:

1. att någon med uppsåt att utföra eller främja brott lämnar eller tar emot pengar eller annat såsom förlag eller vederlag för brottet, samt
2. att det förelegat (icke ringa) fara för brottets fullbordan (se avsnitt 3.3).

Förlag är pengar eller annat av ekonomiskt värde som i förväg lämnas eller tas emot för att täcka utgifter som är förbundna med förövande av brott, dvs ett slags ”rörelsekapital” eller kostnadsersättning. Även en försträckning (såsom lån av pengar) kan utgöra förlag.⁸¹

Ett exempel på förlag är pengar som lämnas för inköp av ett skjutvapen till ett planerat rån.⁸² Pengar som är avsedda som betalningsmedel för narkotika är däremot inte förlag för narkotikabrott. Detta eftersom pengar som skall användas för inköp av narkotika istället bör ses som en del av själva brottet.⁸³ Förfarandet att förse en kurir med pengar för omkostnader i samband med en narkotikasmuggling innebär däremot att förlag för brott har lämnats.⁸⁴ I ett förarbetsuttalande (prop. 1972:96 s. 11) har spelkassa för anordnande av olagligt roulettspel betecknats som förlag, något som emellertid har ifrågasatts i doktrinen.⁸⁵

Vederlag är pengar eller annat (t ex förmåner) som i förväg lämnas eller tas emot som lön eller arvode för utförande av ett brott.⁸⁶

Ett löfte om betalning är inte vederlag. Ett lönande uppdrag torde däremot kunna ses som vederlag i förberedelsebestämmelsens mening.⁸⁷

Att lämna eller ta emot pengar för att vittna falskt om någon annans brott är straffbart som förberedelse till mened.⁸⁸ Det är oklart huruvida detsamma gäller om ett vittne får pengar för att tåga.⁸⁹

⁸¹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 93.

⁸² Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 113.

⁸³ Holmqvist m fl, s. 517 samt NJA 1972 s. 429.

⁸⁴ SOU 1996:185, s. 271.

⁸⁵ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s.16-17.

⁸⁶ SOU 1996:185, s. 271.

⁸⁷ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 93.

⁸⁸ Holmqvist m fl, s. 516.

⁸⁹ Heuman, *SvJT 1983 s. 669*, s. 672.

I hovrättsfallet SvJT 1969 rf s. 24 hade en part lovat ett vittne ersättning för förlorad arbetsförtjänst, om denne vittnade falskt till hans förmån. I samband med att huvudförhandlingen ställdes in, tillerkände domstolen vittnet ersättning vilken skulle utges av parten. Denna ersättning ansågs inte utgöra vederlag för brott.⁹⁰

Endast *lämnande* och *mottagande* av förlag eller vederlag är straffbelagt som förberedelse. Att enbart utfästa eller betinga sig förlag eller vederlag är inte straffbart, i den mån det inte är stämpling.⁹¹

Av kravet på att gärningsmannen handlat med uppsåt att utföra eller främja brott kan man dra slutsatsen att förberedelseansvar dels kan drabba den som förbereder någon annans tilltänkta brott och dels den som förbereder ett brott som han själv tänker begå.⁹²

Med ”brott” avses i 23 kap. 2 § BrB enbart fullbordat brott i gärningsmannaskap. Det innebär att den som fått ersättning för att skaffa ett vapen åt en tänkt mördare inte kan dömas för förberedelse till mord. Detta eftersom de mottagna pengarna inte utgör vederlag för mord – det är ju inte mottagaren som skall begå mordet. Vad mottagaren av vederlaget gjort sig skyldig till är istället förberedelse till medverkan till mord vilket inte är straffbelagt.⁹³

Det sagda innebär att kriminaliseringen inte omfattar mottagande av t ex pengar med uppsåt att främja brott. Inte heller kan varianten lämnande av t ex pengar med uppsåt att utföra brott komma ifråga, något som säger sig självt. De gärningar som omfattas av kriminaliseringen är således enbart:

- a) *lämnande* av förlag/vederlag med uppsåt att *främja* brott, och
- b) *mottagande* av förlag/vederlag med uppsåt att *utföra* brott.⁹⁴

Det bör tilläggas att när man talar om ”brott”, åsyftas inte med nödvändighet ett till tid och rum noga preciserat brott. Det räcker att ett brott av visst slag, t ex rånbrott, förr eller senare skall begås.⁹⁵

3.2.2 Befattning med hjälpmedel

Den andra förberedelsegärningen förutsätter att någon med uppsåt att utföra eller främja brott:

⁹⁰ SvJT 1969 rf s. 24, s. 26-27.

⁹¹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 233.

⁹² Holmqvist m fl, s. 516-517.

⁹³ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 93-94 samt Welamson, s. 744-745.

⁹⁴ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 94.

⁹⁵ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 114.

1. anskaffar, förfördigar, lämnar, mottar, förvarar, fortskaffar eller tar annan dylik befattning med gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel, samt att
2. det förelegat (icke ringa) fara för brottets fullbordan.

Den här gärningsformen tar sikte på fall där någon på visst sätt tar befattning med föremål som har karaktären av hjälpmedel vid brott. Vilken befattning och vilka hjälpmedel som åsyftas kommer att gås igenom i de följande två avsnitten.

3.2.2.1 Vilken befattning?

Den valda formuleringen visar att lagstiftaren inte haft för avsikt att straffbelägga vilken befattning som helst. För att vara straffbar som förberedelse skall befattningen bestå i att anskaffa, förfärdiga (tillverka), lämna, motta, förvara eller fortskaffa (transportera) hjälpmedel eller ta annan dylik befattning därmed. Som exempel på något som kan ses som ”dylik befattning” anges i förarbetena omarbetning.⁹⁶

Befattning skall här förstås i inskränkt betydelse. Att köpa, sälja, beställa eller utbjuda ett hjälpmedel, utan att någonsin ha innehaft det, är inte sådan befattning som avses i 23 kap. 2 § BrB.⁹⁷

Å andra sidan får ordet befattning inte anses så inskränkt, att det under alla omständigheter skulle krävas att den tilltalade själv med sina händer hållit i det ifrågavarande föremålet.⁹⁸ Medverkar flera personer vid utförandet av ett brott kan det bero på tillfälligheter vem som rent faktiskt burit hjälpmedlet. Detta bör dock inte inverka på straffbarheten.

I NJA 1962 s. 56 hade tre män sammanträffat i syfte att begå en stöld genom kassaskåpsprängning. När de gemensamt sökte efter lämplig brottsplats bar en av dem en väska med sprängutrustning. HD ansåg att de gemensamt medfört utrustningen och att därför även den som inte alls hjälpt till att bära väskan hade tagit sådan befattning med sprängämne som innebar straffbar förberedelse.⁹⁹

I RH 1994:24 hade M m fl planerat ett människorov i syfte att pressa pengar. Hovrätten konstaterade att M hade detaljerad kännedom om och eget ansvar för planläggningen av brottet varför han var en viktig kugge i operationen. Han ansågs därför haft sådan rådighet över de hjälpmedel som skulle användas vid utförandet av brottet, att befattning i den mening som avses i 23 kap. 2 § BrB enligt hovrätten förelåg. Detta trots att han inte rent faktiskt haft alla föremålen i sin besittning.¹⁰⁰

3.2.2.2 Vilka hjälpmedel?

Med *hjälpmedel* avses föremål som skall användas för utförande av brott.

⁹⁶ NJA II 1948 s. 191, s. 195.

⁹⁷ Holmqvist m fl, s. 520.

⁹⁸ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 233-234.

⁹⁹ NJA 1962 s. 56, s. 63.

¹⁰⁰ RH 1994:24, s. 102.

Ett föremål kan i verkligheten vara att uppfatta som ett hjälpmedel vid utförande av brott. Ändå är det inte säkert att den som befattar sig med ett sådant föremål kan dömas för förberedelse. För att förberedelseansvar skall komma ifråga måste befattningen avse antingen så speciella hjälpmedel som gift, sprängämne, vapen, dyrk eller förfalskningsverktyg, eller ”annat sådant hjälpmedel”.

Exemplifieringen bygger i huvudsak på de särskilda förberedelsebestämmelser som fanns innan den allmänna bestämmelsen om förberedelse till brott kom till 1948.¹⁰¹

Med **gift** avses, mot bakgrund av tolkningen av bestämmelsen om spridande av gift eller smitta i 13 kap. 7 § BrB, i regel ett ämne som är farligt för liv eller hälsa redan vid en engångsförtäring av en måttlig dos.¹⁰² Mindre doser av kokain, morfin e d räknas dock inte som gift.¹⁰³

Ett ämne som inte intas i doser utan som efter en tids begagnande är skadligt kan också räknas som gift. Som exempel kan nämnas att ett rum målats med giftig färg som ger upphov till skador hos den som vistas en tid i rummet.¹⁰⁴ Smittämnen kan vara att jämställa med gift.¹⁰⁵ I NJA 1959 s. 254 jämställde HD en iridiumisotop som avgav radioaktiv strålning med gift.

Med **sprängämne** förstås explosiva varor såsom dynamit, tändmedel och ammunition. Brandfarliga varor bör jämställas med explosiva varor.¹⁰⁶

Vad som hör till kategorin **vapen** är lite besvärligare att bestämma. Åtminstone omfattas vapen i egentlig mening, d v s skjutvapen eller andra föremål som produceras som verktyg för att på mekanisk väg döda eller skada människor eller djur. Även en lie eller en yxa bör kunna räknas som vapen.¹⁰⁷ Föremål som omfattas av tillståndsplikt enligt förordningen (1990:415) om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål torde också falla under vad som är att anse som vapen i förberedelsebestämmelsens mening. Som exempel på sådana föremål kan nämnas springstiletter, springknivar, kaststjärnor och karatepinnar.¹⁰⁸

Mera tveksamt är om t ex en kökskniv kan räknas som vapen. Kan jag dömas för förberedelse till mord om jag inhandlar en kökskniv i avsikt att döda någon med den? Troligtvis blir svaret nekande, såvida det inte kan slås fast att jag helt saknar legitim användning för kniven.¹⁰⁹

I ett hovrättsavgörande rörande förberedelse till misshandel, betecknades en machetkniv, en morakniv, en kätting med tapehandtag och två hänglås

¹⁰¹ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 22.

¹⁰² SOU 1996:185, s. 273 med där gjord hänvisning.

¹⁰³ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 115.

¹⁰⁴ SOU 1996:185, s. 273.

¹⁰⁵ SOU 1996:185, s. 273.

¹⁰⁶ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 95.

¹⁰⁷ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 95.

¹⁰⁸ SOU 1996:185, s. 273.

¹⁰⁹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 95.

monterade i ena änden, en batong och två nunchakukäppar av trä som vapen.¹¹⁰

Med **dyrk** menas sådant verktyg som är avsett att påverka låsmekanismen att öppna sig i enlighet med sin konstruktion, utan att låset skadas. En falsk nyckel, d v s en nyckel som innehavaren inte är behörig att använda, jämföras med dyrk. Det kan alltså t ex vara fråga om en stulen eller borttappad nyckel.¹¹¹

Föremål med vars hjälp man kan åstadkomma en förfalskning kan kallas **förfalskningsverktyg**.¹¹² I förarbetena framkommer att de ålderdomliga föremålen stampar, märkjärn och formar räknas hit.¹¹³ Av förarbetena framgår också att alla föremål som kan användas som hjälpmedel vid förfalskning inte är tänkta att omfattas av förberedelsebestämmelsen. Där sägs nämligen att maskinell utrustning för tryckning av falska ransoneringskort inte är att bedöma som ett sådant hjälpmedel, om maskinerna lika väl skulle kunna användas för vanligt tryckarbete.¹¹⁴ Uppenbarligen krävs det något mer för att ett verktyg skall vara ett förfalskningsverktyg än att det kan användas som hjälpmedel vid förfalskning. Hur avgränsningen i praktiken skall göras är dock oklart.¹¹⁵

Till kategorin **annat sådant hjälpmedel** räknas enligt förarbetena en karta på vilken anvisningar gjorts för ett brotts utförande.¹¹⁶ Till denna kategori räknas även en bil eller lastbil preparerad för smuggling genom att särskilda gömställen iordningställts,¹¹⁷ en kofot,¹¹⁸ samt vad som tillkommit genom förfalskning, t ex ett falskt skuldebrev eller ett falskt kontrakt. (Här skall dock i första hand reglerna i 14 kap. BrB tillämpas.)¹¹⁹

Anteckningar med anvisningar för avgivande av osann utsaga har däremot inte ansetts falla under begreppet ”annat sådant hjälpmedel”.¹²⁰ Det har inte heller en kamera att användas för spioneri eller en kniv att användas för inbrott gjort.¹²¹

Föremål som inte var för sig är ”annat sådant hjälpmedel” kan emellertid vara det tillsammans. I NJA 1960 s. 442 hade en man, med uppsåt att föröva stöld, gripits av polisen. I sina kläder förvarade mannen fyra slipade mejslar av olika längd och grovlek, en s k skomakarkniv samt sex nycklar i knippa varav fyra lika s k huvudnycklar. HD menade att *samlingen* föremål var

¹¹⁰ RH 1981:35.

¹¹¹ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 116.

¹¹² Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 37.

¹¹³ NJA II 1948 s. 191, s. 195.

¹¹⁴ NJA II 1948 s. 191, s. 195.

¹¹⁵ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 37.

¹¹⁶ NJA II 1948 s. 191, s. 195

¹¹⁷ Se t ex NJA 1983 s. 425 och NJA 1992 s. 679.

¹¹⁸ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 39.

¹¹⁹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 95.

¹²⁰ SvJT 1969 rf s. 24, s. 26.

¹²¹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 95.

hjälpmedel i förberedelseparagrafens mening.¹²² En diger samling inbrottsverktyg kan alltså, i motsats till ett fåtal verktyg lämpade för inbrott, utgöra ”annat sådant hjälpmedel”.

Jareborg m fl menar att om flera föremål tillsammans bildar *ett* hjälpmedel, kan inte varje separat föremål i samlingen också betraktas som ett hjälpmedel enligt 23 kap. 2 § BrB.¹²³ Cars har härvidlag en annan uppfattning. Han menar att befattning med ett eller flera hjälpmedel i en samling visst kan vara brottsligt. Detta under förutsättning att den som befattade sig med föremålet eller föremålen kände till hela samlingen och även hade kännedom om den brottsliga användningen därav.¹²⁴

Det skall tilläggas att ordet ”sådant” enligt allmänt språkbruk torde ställa ett strängare krav på analogi än ordet ”dylik”, vilket används i lagrummet när fråga är om viss befattning (se avsnitt 3.2.2.1).¹²⁵

En distinktion måste göras mellan vad som utgör hjälpmedel för brott och själva brottsobjektet. I de fall ett brott består i att ett visst föremål hanteras, kan detta föremål inte sägas vara ett hjälpmedel för brottet. Själva narkotikan är alltså inte att betrakta som hjälpmedel vid överlåtelse eller smuggling av narkotika. Inte heller torde de pengar som är avsedda som betalningsmedel för narkotikan vara att anse som hjälpmedel till brott.¹²⁶ Däremot kan grundmaterial som skall omformas till narkotika vara det.¹²⁷

3.3 Farerekvisitet

I slutet av den allmänna förberedelsebestämmelsen stadgas att ansvar för förberedelse inte skall utdömas om faran för brottets fullbordan var ringa. Med andra ord går gärningsmannen fri från ansvar dels om faran för brottets fullbordan var helt utesluten och dels om fara i och för sig förelåg men faregraden var ringa.¹²⁸

Faregraden kan anses ringa exempelvis om brottets fullbordan är avlägsen i tiden eller om det krävs ytterligare åtgärder från gärningsmannens sida för att brottet skall fullbordas.¹²⁹ Vidare kan faran anses ringa om någon som t ex tar emot vederlag för att utföra ett brott aldrig har för avsikt att utföra det ifrågavarande brottet.¹³⁰ I rättsfallet SvJT 1980 rf s. 20 hävdade en man som fått i uppdrag att döda en person att han aldrig tänkt fullfölja brottsplanen. Trots detta dömdes den person som gett uppdragen och dessutom lämnat två

¹²² NJA 1960 s. 442, s. 446.

¹²³ Hoflund, *SvJT 1985 s. 1*, s. 44, Holmqvist m fl, s. 518 samt Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 96.

¹²⁴ Cars, *SvJT 1983 s. 441*, s. 454-455 samt Cars, *SvJT 1985 s. 241*, s. 241-242.

¹²⁵ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 94.

¹²⁶ Holmqvist m fl, s. 519.

¹²⁷ NJA 1992 s. 524, s. 527-528.

¹²⁸ Holmqvist m fl, s. 523-524.

¹²⁹ SOU 1996:185, s. 276.

¹³⁰ Se SvJT 1959 rf s. 57, s. 60.

pistoler till uppdragstagaren, för förberedelse till mord. Detta eftersom domstolen menade att det inte framstod som uppenbart osannolikt att uppdragstagaren vid något tillfälle hade övervägt att fullfölja uppdragen.¹³¹

I NJA 1996 s. 244 dömdes en person, M, för förberedelse till misshandel för att han i samband med en demonstration överlämnat två stycken rökbomber, en var till två personer, vilka tog emot bomberna utan att tala om att de inte tänkte följa Ms uppmaning att kasta dem mot demonstranterna. Faran för brottets fullbordan kunde trots detta inte anses ha varit ringa vid själva överlämnandet, menade HD.¹³²

I samma rättsfall skilde HD i sin farebedömning mellan nyss nämnda rökbomber och ett antal slangbomber som M vid samma tillfälle dels själv innehade och dels överlämnade till en annan person. Vad gäller rökbomberna konstaterade HD att icke ringa fara för brottets fullbordan, d v s misshandel, förelåg eftersom man inte kunde bortse från risken för brännskador på människor som befinner sig nära en rökbomb, något som M också varit medveten om.¹³³ Vad gäller slangbomberna menade däremot HD att det förelåg en mycket liten risk för att de skulle explodera på så kort avstånd från en människas ansikte att skador skulle uppkomma om de, vilket var avsikten, kastades mot ett demonstrationståg. Faran för fullbordad misshandel ansågs därför vara ringa.¹³⁴ Följaktligen ogillades åtalet avseende slangbomberna.

Med ”fara” skall förstås konkret fara. Det innebär att ansvar inte skall dömas ut om faran var utesluten eller ringa endast på grund av en tillfällighet (jfr försöksbestämmelsen i 23 kap. 1 § BrB).¹³⁵

Farebedömningen skall göras utifrån omständigheterna vid tidpunkten för förberedelsegärningen. Förelåg (icke ringa) fara för brottets fullbordan vid den relevanta tidpunkten, rubbas inte detta av senare inträffade händelser.¹³⁶

NJA 1996 s. 93 får belysa det sagda. Fem utländska medborgare åtalades för förberedelse till grov misshandel. Detta sedan de, efter ett omfattande bråk mellan invandrargrupper och skinheads, tillverkat brandbomber i syfte att skydda sig vid ett eventuellt nytt bråk i samband med en manifestation.

HD ansåg att faran för brottets fullbordan skulle bedömas utifrån omständigheterna då tillverkningen av bomberna skedde. Vid den här tidpunkten, d v s vid tidpunkten för förberedelsegärningen, ansågs faran för brottets fullbordan inte vara ringa.¹³⁷ Ansvar för förberedelse till brott kunde därför dömas ut trots att de tilltalade, när de begav sig mot manifestationen, saknade tändmaterial samt hade för avsikt att förvara bomberna i en låst bil under själva manifestationen.

¹³¹ SvJT 1980 rf s. 20, s. 22.

¹³² NJA 1996 s. 244, s. 251.

¹³³ NJA 1996 s. 244, s. 250.

¹³⁴ NJA 1996 s. 244, s. 250.

¹³⁵ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 96.

¹³⁶ NJA 1981 s. 1057, s. 1065.

¹³⁷ NJA 1996 s. 93, s. 102.

3.4 Det subjektiva rekvisitet

En förutsättning för straffbar förberedelse är enligt ordalydelsen i 23 kap. 2 § BrB, att gärningsmannen handlat med *uppsåt* att utföra eller främja brott, d v s fullbordat brott i gärningsmannaskap. Det har i sig ingen betydelse om uppsåtet avser eget eller annans brott. Lämnande av förlag/vederlag måste dock avse annans brott, medan mottagande av förlag/vederlag måste avse eget brott.¹³⁸

När man tänker sig ett förberedelsebrott, tänker man sig i allmänhet att gärningsmannen handlat med direkt uppsåt, d v s att själva syftet med förberedelsehandlingen varit att utföra eller främja brott. Det räcker emellertid med indirekt uppsåt, d v s att gärningsmannen utan denna målsättning varit övertygad om att brottet skulle komma till stånd, eller eventuellt uppsåt, d v s att han insett att det varit möjligt att brottet skulle utföras/främjas och att han skulle ha handlat som han gjorde även om han vetat att så skulle ske.¹³⁹

Den som yrkesmässigt tillverkar falska nycklar och dylika brottsverktyg åt andra har vanligen eventuellt uppsåt till att brott kommer att förövas och uppfyller därmed kravet på uppsåt i förberedelsebestämmelsens mening.¹⁴⁰

Uppsåtet måste inte avse en viss bestämd gärning, exempelvis en viss stöld. Det räcker med uppsåt att *brott av ifrågavarande slag* förr eller senare skall komma till stånd.¹⁴¹

I det tidigare nämnda rättsfallet NJA 1996 s. 93 (brandbombarna) aktualiserades frågan om de fem tilltalade kunde anses haft uppsåt att föröva misshandel.

HD fann att de tilltalade måste haft åtminstone eventuellt uppsåt att begå misshandel med motiveringen att de måste *insett risken* för att brinnande stänk från brandbombarna skulle kunna träffa någon om de kastades framför en framrusande hop av människor. Vidare måste det hållas för visst att de tilltalade i en sådan situation skulle ha varit *likgiltiga* för om någon av skinnhuvudena kom till skada eller ej.¹⁴²

I RH 1981:35 hade två ungdomar nattetid uppehållit sig på tunnelbanecentralen i Stockholm. Med sig hade de bl a knivar och en kätting med handtag. De uppgav att de innehåft föremålen i syfte att skydda sig mot befarade angrepp från andra personer.

Hovrätten menade att det visserligen inte med säkerhet kunde antas att ungdomarnas syfte varit att oprovocerat ge sig på andra personer. Däremot ansågs att det kunde hållas för visst att de tilltalade hade varit beredda att

¹³⁸ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära* , s. 97.

¹³⁹ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar* , s. 118.

¹⁴⁰ Holmqvist m fl, s. 520-521.

¹⁴¹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten* , s. 234.

¹⁴² NJA 1996 s. 93, s. 100.

bruka vapnen redan vid ett provocerande uppträdande från andra personers sida, dvs i situationer då de saknade nödvärnsrätt. Eftersom det var fråga om så farliga vapen menade hovrätten att användandet av dem skulle medföra ansvar för misshandel (ej ringa). Det ansågs därför vara utrett att ungdomarna innehåft vapnen med åtminstone eventuellt uppsåt att begå misshandel.¹⁴³

Förbereder jag ett brott som senare av annan förs fram till fullbordan eller straffbart försök, blir jag i regel ansvarig för medverkan och inte för förberedelse. Det kan dock tänkas att försöket eller det fullbordade brottet så starkt avviker från vad jag som förberedare tänkt mig, att jag inte haft uppsåt till vad som skett. Om så är fallet bör jag undgå ansvar för medverkan. Mitt ansvar för förberedelse kvarstår dock.¹⁴⁴

Det skall tilläggas att det är något oklart i vilken utsträckning det tilltänkta och det verkliga händelseförloppet måste stämma överens för att uppsåtsrekvisitet skall anses vara uppfyllt.¹⁴⁵

Det subjektiva rekvisitet behandlas ytterligare i avsnitt 7.4.

3.5 Straffskalan

Av 23 kap. 2 § 3 st. framgår att straffet för ett förberedelsebrott skall sättas under det högsta straff som gäller för fullbordat brott samt att domstolen i sin straffmätning får gå ned ända till det allmänna bötesminimum.

Domstolarna får inte döma ut högre straff än fängelse i två år såvida inte fängelse i åtta år eller mer kan följa på det fullbordade brottet.¹⁴⁶

3.6 Specialregleringar

Det finns fall där det skall dömas för förberedelse eller såsom för förberedelse, trots att definitionen i 23 kap. 2 § BrB inte är uppfylld. Detta föreskrivs genom särskilda straffbestämmelser om förberedelse till vissa brott.

Dessa särskilda straffbestämmelser återfinns i 4 kap. 9 b § BrB och 9 kap. 11 § 2 st. BrB. Förstnämnda lagrum avser förberedelse till brytande av telehemlighet och förberedelse till olovlig avlyssning, medan sistnämnda lagrum avser förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri.¹⁴⁷

¹⁴³ RH 1981:35, s. 61.

¹⁴⁴ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 97.

¹⁴⁵ Holmqvist m fl, s. 515.

¹⁴⁶ Holmqvist m fl, s. 525.

¹⁴⁷ Se SOU 1996:185, s. 279-280.

3.7 Tillbakaträdande

Tillbakaträdande från förberedelse (liksom tillbakaträdande från försök och stämpling) regleras i 23 kap. 3 § BrB.

Enligt lagrummets första mening skall den som frivilligt, genom att *avbryta gärningens utförande* eller *på annat sätt*, föranlett att brottet ej fullbordats, inte dömas till ansvar för försök, förberedelse eller stämpling till brott. En gärningsman som i förberedelsebestämmelsens mening förbereder ett brott befinner sig som tidigare nämnts på planeringsstadiet. Det ligger i sakens natur att han i det läget inte kan ”avbryta gärningens utförande” – han har ju ännu inte påbörjat utförandet av brottet. Bara om försökspunkten passerats kan gärningsmannen träda tillbaka genom att avbryta gärningens utförande vilket får till följd att bestämmelsen härvidlag inte är tillämplig beträffande förberedelse (och stämpling).¹⁴⁸

För att träda tillbaka från förberedelse måste gärningsmannen således ”på annat sätt” föranleda att det planerade brottet inte fullbordas. Det räcker inte att han håller sig passiv (t ex överger brottsplanen), en aktiv åtgärd från gärningsmannens sida är en förutsättning för ett tillbakaträdande med ansvarsbefriande verkan.

I en situation där gärningsmannen förberett ett brott som han själv tänkt begå är det näst intill omöjligt för honom att träda tillbaka. Att demonstrera att han inte ämnar utföra brottet är troligen inte tillräckligt.¹⁴⁹ Den som mottagit förlag eller vederlag för att utföra ett brott men som därefter ångrat sig och frivilligt återställt pengarna samt underlåtit att utföra brottet torde däremot uppfylla förutsättningarna för ansvarsbefriande tillbakaträdande.¹⁵⁰

Detsamma gäller den som försätter sig i en sådan geografisk position att han därigenom omöjliggör att brottet fullbordas.¹⁵¹

Om förberedelsegärningen avser ett brott som är tänkt att utföras av någon annan, kan förberedaren träda tillbaka genom att frivilligt förhindra att brottet fullbordas. Som exempel kan nämnas att förberedaren övertalar den tilltänkte gärningsmannen att inte fullfölja brottsplanen.¹⁵²

För att leda till straffrihet måste tillbakaträdandet avse all den planerade brottsliga verksamheten. Avser förberedelsen en obestämd krets av brott inträder ansvarsfrihet först då hela denna krets har förebyggts. Följaktligen har en inbrottsstjuv som avstår från ett visst inbrott men behåller sina inbrottsverktyg inte tillbakaträtt från förberedelse till stöld.¹⁵³

Enligt förarbetena skall ett tillbakaträdande från försök anses innesluta tillbakaträdande från förberedelse och stämpling.¹⁵⁴ Innebörden av detta är att den som efter en förberedelsegärning är helt passiv inte undgår ansvar för

¹⁴⁸ Holmqvist m fl, s. 529.

¹⁴⁹ SOU 1996:185, s. 285.

¹⁵⁰ Welamson, s. 750.

¹⁵¹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 270.

¹⁵² Holmqvist m fl, s. 530.

¹⁵³ SOU 1996:185, s. 286.

¹⁵⁴ Prop. 1948:80, s. 90 samt NJA II 1948 s. 191, s. 201.

förberedelsen, medan den som valt att gå vidare och påbörjat utförandet av brottet kan bli helt fri från ansvar genom att därefter förhålla sig passiv och på så vis träda tillbaka från försöket.¹⁵⁵ Lösningen, som onekligen inte helt tillfredsställande, har kritiserats i litteraturen.¹⁵⁶

I andra meningen i 23 kap. 3 § BrB finns en specialregel angående tillbakaträdande från sådan förberedelse till brott som består i befattning med hjälpmedel. Den befriar den som tagit olovlig befattning med hjälpmedel från ansvar för förberedelse till brott, om han frivilligt förebyggt den brottsliga användningen av hjälpmedlet. Detta även om brottet fullbordas med ett annat hjälpmedel. Förebyggandet kan t ex bestå i att hjälpmedlet förstörs, skadas eller förflyttas.¹⁵⁷ Den som förberett en inbrottsstöld genom att skaffa och till annan lämna sprängämne går alltså fri från ansvar om han, på frivillig basis, förstör eller tar tillbaka detta. Tillbakaträdandet befriar honom från ansvar även om den andre skaffar sig annat sprängämne med vilket det planerade inbrottet utförs. Det bör påpekas att tillbakaträdandet måste ske genom en åtgärd av den tillbakaträdande själv eller åtminstone på uppdrag av denne.¹⁵⁸

Ett tillbakaträdande föranleder bara strafffrihet om det skett *frivilligt*. Kravet på frivillighet anses vara uppfyllt om tillbakaträdandet motiveras med gärningsmannens allmänna rädsla för upptäckt och straff. Gärningsmannen måste således inte känna ånger eller på moraliska grunder ta avstånd från brottet.¹⁵⁹

Som huvudregel kan sägas att ett tillbakaträdande inte är frivilligt om gärningsmannen p g a *yttre omständigheter* finner det vara omöjligt eller betydligt svårare eller mer riskfyllt att fullfölja brottsplanen än han hade beräknat.¹⁶⁰

Blir någon övertalad av en annan person att träda tillbaka torde följderna kunna bli ansvarsfrihet. Detta trots att tillbakaträdandet beror på någon annans agerande än gärningsmannens och därför i den meningen inte kan sägas vara frivilligt. En förutsättning är dock att skälen inte är sådana att frivillighet bör anses utesluten.¹⁶¹

I NJA 1995 s. 405 ansågs ett frivilligt tillbakaträdande från förberedelse inte föreligga. Gärningsmännen hade planerat ett bankrån men förberedelserna avbröts främst p g a störande yttre omständigheter, t ex att det var för mycket folk i rörelse i närheten av banklokalen.¹⁶²

¹⁵⁵ SOU 1996:185, s. 286.

¹⁵⁶ Se SOU 1996:185, s. 286 med där gjorda hänvisningar.

¹⁵⁷ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 270.

¹⁵⁸ Holmqvist m fl, s. 531.

¹⁵⁹ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 135-136.

¹⁶⁰ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 276.

¹⁶¹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 276.

¹⁶² NJA 1995 s. 405, s. 406-407, 414.

Något som har uppfattats som ett problem och skapat diskussion i litteraturen är vad som ska gälla då någon som vill träda tillbaka har förekommit av en annan medverkandes frivilliga tillbakaträdande.

Låt säga att en gärningsman frivilligt vidtagit en åtgärd som föranlett att ett planerat brott inte fullbordats och därmed uppfyllt kravet för tillbakaträdande i 23 kap. 3 § BrB. I det läget är det praktiskt omöjligt för en medgärningsman att också *föranleda* att brottet inte fullbordas. Är det därmed omöjligt för denna medgärningsman att med ansvarsbefriande verkan träda tillbaka från förberedelsen? Frågan har inget enkelt svar.

Vid tillkomsten av 1948 års strafflagsändringar uttalade departementschefen att den omständigheten att någon av flera medverkande går fri från ansvar genom att frivilligt tillbakaträda, endast räknas honom själv och inte också andra medverkande till godo. Vidare anfördes att det å andra sidan vid förberedelse sällan finns skäl att ställa övriga medverkande till ansvar, om de frivilligt avstått från att utföra brottet eller medverka därtill efter det att en av de medverkande föranlett att brottet inte fullbordats.¹⁶³ Det har ansetts att uttalandet är motsägelsefullt och att det strider mot ordalydelsen i 23 kap. 3 § BrB som för ansvarsfrihet kräver just att den tillbakaträdandes åtgärd *föranleder* att brottet inte fullbordas.¹⁶⁴

Klart är att flera medverkande kan delta i tillbakaträdandet och på så vis uppnå ansvarsfrihet.¹⁶⁵ Klart är också att den som vill träda tillbaka inte behöver göra detta egenhändigt. Han kan tillgodoräkna sig ett tillbakaträdande som sker på hans uppdrag eller i samråd med en annan medverkande.¹⁶⁶ I övrigt är rättsläget oklart.

¹⁶³ Prop. 1948:80, s. 90-91.

¹⁶⁴ SOU 1996:185, s. 244-245.

¹⁶⁵ Holmqvist m fl, s. 536.

¹⁶⁶ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 277.

4 Synpunkter på förberedelsebestämmelsen

En allmän uppfattning tycks vara att förberedelsebestämmelsen som den såg ut före lagändringen den 1 juli 2001 var föråldrad och därmed inte särskilt väl anpassad till det samhälle vi lever i.¹⁶⁷ Den mer konkreta kritik som riktats mot förberedelsebestämmelsen har framförts av Straffansvarsutredningen i SOU 1996:185.

Jag har valt att återge kritiken i presens, d v s som om den gamla förberedelsebestämmelsen var gällande rätt.

Straffansvarsutredningen menar att det straffbara området för förberedelsebrott på senare år utvidgats kraftigt, främst inom specialstraffrätten. Förberedelsebestämmelsen är emellertid i praktiken sällan tillämplig vid dessa brott. Detta eftersom de förberedande åtgärder som kan tänkas förekomma vid de specialstraffrättsliga brottstyperna i begränsad utsträckning faller in under förberedelsebestämmelsens uppräknade hjälpmedel. Exempelvis har förberedelse till immaterialrättsliga brott en tendens att falla utanför det kriminaliserade området.¹⁶⁸

Vidare menar Straffansvarsutredningen att förberedelse till olika former av IT-brottslighet i princip är straffbar men går sällan att få in under förberedelseparagrafens tillämpningsområde. Detta eftersom den exemplifierade uppräknningen av hjälpmedel endast avser fysiska objekt och inte program eller annan mjukvara.¹⁶⁹

Inte heller förberedelseåtgärder som företas i samband med mer traditionell typ av brottslighet omfattas på ett heltäckande sätt av förberedelsebestämmelsen. Detta eftersom ny teknologi inte sällan används även vid förberedelser inför dessa brott.¹⁷⁰

Straffansvarsutredningen menar att förberedelsebestämmelsen även skapar problem när det gäller att på ett tidigt stadium ingripa mot organiserad ekonomisk brottslighet. Det händer t ex att förestående bolagsplundringar upptäcks redan på planeringsstadiet, men det saknas möjligheter att ingripa straffrättsligt eftersom reglerna om förberedelse inte kan användas. Vad myndigheterna måste göra är att vänta med ingripandet tills dess bolagsplundringen har fullbordats. I detta skede har emellertid bolagets tillgångar i regel redan skingrats.¹⁷¹

Åsikten har också framförts att förberedelsebestämmelsen är slumpmässig till sin konstruktion. Som exempel kan nämnas att omfattande rekognosering och planläggning av grova stölder bara leder till

¹⁶⁷ Se t ex Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*, s. 113 och Prop. 2000/01:85, s. 9.

¹⁶⁸ SOU 1996:185, s. 293.

¹⁶⁹ SOU 1996:185, s. 293-294.

¹⁷⁰ SOU 1996:185, s. 294.

¹⁷¹ SOU 1996:185, s. 294 med där gjord hänvisning.

förberedelseansvar om gärningsmannen tagit befattning med brottsredskap. Har så inte skett är förfarandet fritt från ansvar.¹⁷²

Straffansvarsutredningen menar att det kan skapa problem för domstolarna att avgöra vad som egentligen omfattas av uttrycket ”annat sådant hjälpmedel”. Gränsdragningsproblem uppkommer inte sällan.¹⁷³ I rättsfallet RH 1994:24 som rörde människorov konstaterade hovrätten att ett par handbojor, en dykarutrustning, en undervattensmoped, registreringsskyltar och en röstförvrängare var att anse som hjälpmedel i förberedelseparagrafens mening. Däremot ansågs inte walkie-talkies, båtar, kamouflagedkläder och en självstyrande radio – vare sig var för sig eller tillsammans – falla in under förberedelsebestämmelsens definitionen av hjälpmedel.¹⁷⁴

¹⁷² SOU 1996:185, s. 294.

¹⁷³ SOU 1996:185, s. 295.

¹⁷⁴ RH 1994:24, s. 102.

5 Lagändringen den 1 juli 2001

Den 1 juli 2001 fick den allmänna förberedelsebestämmelsen i 23 kap 2 § BrB en ny lydelse. Lagändringen grundades på ett betänkande från Straffansvarsutredningen som bl a hade fått i uppdrag att överväga om den i förberedelsebestämmelsen angivna avgränsningen av vilka handlingar som är straffbara som förberedelse till brott var ändamålsenlig och svarade mot dagens krav.¹⁷⁵ Straffansvarsutredningen ansåg att så inte var fallet varför den föreslog en radikal förändring av 23 kap 2 § BrB i SOU 1996:185. Förslaget följdes emellertid inte av regeringen. Visserligen föreslogs en ändring av den allmänna förberedelsebestämmelsen i Regeringens proposition 2000/01:85. Förslaget, som sedermera ledde till lagändring den 1 juli 2001, var emellertid inte så radikalt som Straffansvarsutredningen förespråkade.

I det följande kommer jag till att börja med kortfattat redogöra för Straffansvarsutredningens förslag till ny förberedelsebestämmelse. Därefter beskrivs regeringens ställningstaganden och dess förslag till ny utformning av förberedelseparagrafen. Kapitlet avslutas sedan med en redogörelse för konsekvenserna till följd av lagändringen.

5.1 Förslag till reformering i SOU 1996:185

Mot bakgrund av den kritik mot förberedelsebestämmelsen som framfördes i SOU 1996:185 (se kap. 4), föreslog Straffansvarsutredningen i sitt betänkande att förberedelsebestämmelsen skulle moderniseras och bättre anpassas till de brottstyper vid vilka förberedelse idag är straffbelagd. Tre olika tillvägagångssätt övervägdes i betänkandet.

Ett av dessa var att bibehålla den gamla konstruktionen med en normerande, exemplifierande uppräkningslista och att anpassa denna till dagens krav och den brottslighet vi har idag.

Ett annat alternativ som övervägdes var att gå tillbaka till vad som gällde före 1948 års strafflagsreform, nämligen att slopa tanken på en allmän förberedelsebestämmelse och istället skapa självständiga förberedelsebrott i anslutning till de särskilda straffbudena.

Straffansvarsutredningen fastnade emellertid för ett tredje alternativ, nämligen att skapa ett mera generellt och heltäckande förberedelsebegrepp. Därigenom ansågs att både en rimligare utformning av det straffbelagda området och en större likhet med konstruktionen av övriga osjälvständiga brottsformer skulle åstadkommas.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Dir. 1994:39, s. 180.

¹⁷⁶ SOU 1996:185, s. 293, 295-296.

Straffansvarsutredningen föreslog att förberedelsebestämmelsen skulle få följande lydelse:

”Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, vidtar planeringsåtgärder, befattar sig med hjälpmedel eller pengar eller vidtar andra förberedande åtgärder skall, i de fall som det är särskilt föreskrivet, dömas för förberedelse till brottet, om fara för brottets fullbordan har förelegat och om de åtgärder som vidtagits hade varit att bedöma som åtminstone medverkan till brottet för det fall detta hade kommit till fullbordan eller till straffbart försök.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Var faran för att förberedelsegärningen skulle leda till brottets fullbordan liten eller har den som begått förberedelsegärningen frivilligt förebyggt brottslig användning av hjälpmedel eller annars vidtagit skäliga åtgärder för att förhindra brottets fullbordan, skall denna anses som ringa, om inte särskilda skäl talar mot det.

Straff för förberedelse skall sättas under vad som skulle ha följt på det fullbordade brottet.”¹⁷⁷

Förslaget innebär en förhållandevis kraftig utvidgning av det kriminaliserade området. Syftet med detta angavs bl a vara att anpassa förberedelsebestämmelsen till de brottstyper vid vilka förberedelse är straffbelagd, samt ge möjlighet till ingripanden mot välplanerad och organiserad kriminalitet, såsom ekonomisk och mc-relaterad brottslighet, på ett tidigt stadium. Även brottslighet som är förknippad med det nya IT-samhället skulle lättare kunna beivras.¹⁷⁸

Som en följd av det utvidgade förberedelseansvaret föreslogs att stämpling till brott skulle avskaffas som särskild brottsform.¹⁷⁹

Genom förslagens andra stycke avsåg man att begränsa det straffbelagda området genom att ringa fall inte skulle leda till ansvar. Förberedelsegärningen skulle presumeras vara ringa dels om faran för att den skulle leda till brottets fullbordan var liten, dels om gärningsmannen frivilligt trätt tillbaka från förberedelsebrottet.

Vidare föreslogs att utrymmet för ansvarsfrihet vid frivilligt tillbakaträdande skulle utvidgas genom att det inte längre skulle krävas att den som frivilligt tillbakaträder verkligen förhindrar brottets fullbordan, utan det skulle räcka att han vidtar skäliga åtgärder i detta syfte. På det här sättet försökte man komma till rätta med det något osäkra rättsläget på området (se avsnitt 3.7).¹⁸⁰

¹⁷⁷ SOU 1996:185, s. 69-70.

¹⁷⁸ SOU 1996:185, s. 295, s. 297.

¹⁷⁹ SOU 1996:185, s. 302.

¹⁸⁰ SOU 1996:185, s. 307-309.

Straffansvarsutredningen ville slopa den nuvarande begränsningen innebärande att straffet för förberedelse till brott normalt bara får bestämmas högst till fängelse i två år. Detta för att undvika mindre lämpliga tröskeeffekter samt för att ge domstolarna möjlighet att, i alla de olika fall som kan förekomma, anpassa straffmätningen efter förberedelsebrottets straffvärde med beaktande av alla de omständigheter som skall påverka straffmätningen. Tanken var alltså inte att straffen för förberedelsebrott skulle skärpas.¹⁸¹

5.2 Regeringens proposition 2000/01:85

Regeringens utgångspunkt vid bedömningen av den föreslagna lagändringen var att man bör iaktta stor försiktighet när det gäller förändringar av sådana allmänna straffrättsliga regler som har ett vidsträckt tillämpningsområde. Till denna kategori hör just förberedelse till brott.¹⁸²

Regeringen konstaterade att den allmänna förberedelsebestämmelsen utformades för mer än femtio år sedan och att brottsligheten sedan dess, såväl ifråga om omfattning som karaktär, har genomgått stora förändringar. Regleringen av förberedelse till brott ansågs kunna betecknas som både kasuistisk och otidsenlig. Man höll därför med Straffansvarsutredningen om att förberedelsebrottet var i påtagligt behov av en reform. Regeringen ansåg emellertid att Straffansvarsutredningens förslag inte var en framkomlig väg för att åstadkomma denna. Den föreslagna lydelsen skulle visserligen träffa nya brottstyper, t ex på IT-området och inom den organiserade brottsligheten. Bestämmelsen skulle dock eventuellt komma att utvidga förberedelseansvaret i alltför stor utsträckning. Kanske skulle straffansvaret utsträckas så långt att planering som endast består i tankeverksamhet blev straffbar. Konsekvenserna av förslaget var alltför svåra att överblicka menade regeringen.¹⁸³

Regeringen ansåg att det på vissa områden fanns behov av en långtgående utvidgning av förberedelsebrottet. Detta gällde särskilt för allvarliga brottstyper som typiskt sett föregås av omfattande planeringsåtgärder, t ex rån av värdetransporter. Det konstaterades emellertid att det är svårt att tillgodose detta intresse inom ramen för ett generellt förberedelsebrott utan att det leder till en reglering som även omfattar förfaranden som inte är straffvärda.

För att undvika en alltför långtgående utvidgning av det kriminaliserade området valde regeringen att behålla den gamla förberedelsebestämmelsens grundrekvisit, d v s befatning med pengar eller hjälpmedel.

¹⁸¹ SOU 1996:185, s. 309-310.

¹⁸² Prop. 2000/01:85, s. 7.

¹⁸³ Prop. 2000/01:85, s. 34, 38-39.

När det gäller befattning med pengar menade regeringen att det saknades behov av en saklig förändring av förberedelseansvaret. Däremot ville man modernisera språket.¹⁸⁴

När det gäller befattning med hjälpmedel nöjde sig regeringen emellertid inte med en språklig modernisering. Man ville att den begränsande uppräkningslistan av hjälpmedel helt skulle slopas och istället ersättas med ett mer generellt rekvisit. Regeringen föreslog att straffansvaret skulle avse befattning med *något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott*.

Som befattning räknas enligt förslaget att *skaffa, tillverka, lämna, ta emot, förvara, transportera, sammanställa* samt *annan liknande befattning*. ”Sammanställa” är ett helt nytt tillägg medan övriga befattningstyper fanns redan tidigare om än i ålderdomligare former.¹⁸⁵

Regeringen lade fram följande förslag till lagtext:

”Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott,

- 1. tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott, eller*
 - 2. skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer eller tar annan liknande befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott,*
- skall i de fall det särskilt anges dömas för förberedelse till brottet, om han inte gjort sig skyldig till fullbordat brott eller försök. (...)*

Straff för förberedelse (...) skall bestämmas under den högsta och får sättas under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott. Högre straff än fängelse i två år får bestämmas endast om fängelse i åtta år eller däröver kan följa på det fullbordade brottet. Om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa, skall inte dömas till ansvar.”¹⁸⁶

Lagförslaget trädde i kraft den 1 juli 2001 och ersatte därmed den gamla förberedelsebestämmelsen i 23 kap. 2 § BrB.

Regeringen påpekade att det inte är uteslutet att det kan finnas behov av att i större utsträckning än vad lagändringen medger straffbelägga planering och rekognoscering av viss allvarlig brottslig verksamhet. En sådan kriminalisering bör emellertid i så fall enligt regeringens mening inte genomföras inom ramen för den allmänna förberedelsebestämmelsen utan istället genom specialregleringar.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Prop. 2000/01:85, s. 40.

¹⁸⁵ Prop. 2000/01:85, s. 40-41.

¹⁸⁶ Prop. 2000/01:85, s. 5.

¹⁸⁷ Prop. 2000/01:85, s. 42.

5.3 Konsekvenser till följd av lagändringen

Vilka förändringar i det straffbelagda området har då lagändringen medfört? Enkelt uttryckt är det som hänt att 23 kap. 2 § BrB moderniserats i språkligt hänseende och att gärningstypen rörande befattning med farliga hjälpmedel vidgats.¹⁸⁸

När det gäller den förberedelsegärning som tidigare utgjordes av lämnande eller mottagande av förlag eller vederlag för brott (se avsnitt 3.2.1) har de ålderdomliga termerna *förlag* och *vederlag* bytts ut. Förlag har ersatts med ”pengar eller annat för att täcka kostnader” och vederlag har ersatts med ”betalning”. Någon skillnad i betydelse mellan de gamla och nya begreppen var inte avsedd från lagstiftarens sida utan syftet med förändringen var enbart att modernisera språket.¹⁸⁹ Rättsläget torde därmed vara oförändrat.

Vad gäller den förberedelsegärning som tidigare utgjordes av befattning med hjälpmedel har däremot den nya ordalydelsen inneburit en utvidgning av det straffbara området.¹⁹⁰ *Gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel* har ersatts med ”något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott”.

Eftersom lagändringen innebär en ren utvidgning täcker den samtliga typer av hjälpmedel som den gamla regleringen inrymde. Äldre praxis är således fortfarande relevant i den mån den innebär att ett hjälpmedel är sådant som avsågs i gamla bestämmelsen.¹⁹¹

Förutom de gamla hjälpmedlen omfattar den nya bestämmelsen även andra föremål som typiskt sett är särskilt lämpade för brottslig verksamhet. Lagstiftaren har överlämnat åt rättstillämpningen att avgöra vilka föremål som skall anses falla under denna kategori.

En viktig förändring i förhållande till tidigare är att inte bara fysiska utan även immateriella objekt omfattas av den nya bestämmelsen. Exempel på sådana immateriella objekt är datavirus liksom annan programvara som är framställd uteslutande i syfte att begå dataintrång.¹⁹²

Som nämndes i avsnitt 3.2.2.2 har samlingar av föremål i praxis ansetts kunna utgöra hjälpmedel till brott i den gamla bestämmelsens mening. Detta även om de föremål som ingår i samlingen var för sig inte kan kvalificeras som ett sådant hjälpmedel. För att klargöra detta har lagstiftaren i den nya bestämmelsen lagt till verbet ”sammanställa” i uppräkningsdelen av former av straffbelagd befattning (se avsnitt 3.2.2.1).¹⁹³

I linje med vad som sades ovan om immateriella objekt behöver en samling enligt den nya bestämmelsen inte bestå av föremål för att kunna utgöra hjälpmedel vid brott. Även sammanställd information omfattas av hjälpmedelsbegreppet under förutsättning att informationen kan anses vara

¹⁸⁸ Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 390.

¹⁸⁹ Prop. 2000/01:85, s. 40.

¹⁹⁰ Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar (sjätte upplagan)*, s. 105.

¹⁹¹ Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 392.

¹⁹² Prop. 2000/01:85, s. 41.

¹⁹³ Prop. 2000/01:85, s. 41.

särskilt ägnad att användas vid brott. Den som sammanställer uppgifter inför t ex ett rån av en värdetransport om färdväg, tidpunkter, bemanning och annat av betydelse för brottets genomförande bör enligt motiven kunna dömas för förberedelse till brott, om sammanställningen kan tjäna som hjälpmedel vid brottets genomförande. En förutsättning är emellertid att informationen är nedtecknad eller på annat sätt lagrad. Enbart kunskap om vissa förhållanden är således inte ett relevant hjälpmedel.¹⁹⁴

I motsats till vad som gällt tidigare omfattar hjälpmedelsbegreppet numera även föremål som syftar till att undgå upptäckt i samband med brottets genomförande, t ex förfalskade identitetshandlingar eller maskering som är avsedd att användas vid rån.¹⁹⁵

I motiven till den nya förberedelsebestämmelsen poängteras att helt vardagliga föremål i regel inte utgör hjälpmedel i avsedd mening. Som exempel nämns att en bil som inte har utrustats på något särskilt sätt eller annars manipulerats, inte kan anses vara särskilt ägnad att användas som hjälpmedel. Detta trots att en bil kanske ingår som en nödvändig del i genomförandet av en viss brottsplan. Samma resonemang kan föras beträffande t ex datorer och färgskrivare. Även om sådana vardagliga föremål inte ensamma kan utgöra hjälpmedel i bestämmelsens mening kan de, om de ingår i en samling, göra det.¹⁹⁶

Består det planerade brottet i hantering av en viss sak, är denna sak inte att betrakta som hjälpmedel. Detsamma gällde före den 1 juli 2001 (se avsnitt 3.2.2.2).¹⁹⁷

Vad gäller farerekvisitet, det subjektiva rekvisitet, straffskalan och reglerna om tillbakaträdande från förberedelse har inga förändringar ägt rum i och med lagändringen. Inte heller har några ändringar gjorts beträffande den katalog av brott som är straffbelagda på förberedelsestadiet.

¹⁹⁴ Prop. 2000/01:85, s. 41-42.

¹⁹⁵ Prop. 2000/01:85, s. 42.

¹⁹⁶ Prop. 2000/01:85, s. 42.

¹⁹⁷ Prop. 2000/01:85, s. 42.

6 Rättssäkerhet

I det här kapitlet kommer jag att behandla några rättssäkerhetsaspekter som har anknytning till förberedelsebrottet. Vad som kommer fram här utgör en grund för de resonemang jag gör i kapitel 7, 8 och 9.

6.1 Åklagarens bevisbörda

I brottmål har åklagaren bevisbördan för samtliga relevanta omständigheter.¹⁹⁸ Det är följaktligen åklagaren som skall bevisa den tilltalades skuld och inte den tilltalade som skall bevisa att han är oskyldig till vad åklagaren lagt honom till last.

Principen att åklagaren har bevisbördan i brottmål är grundläggande i en rättsstat. Ingen skall kunna bli åtalad och dömd för ett brott därför att han inte själv kan bevisa att han är oskyldig.

Vidare ställs det ett högt krav på bevisningens styrka för att ett åtal skall leda till fällande dom. Åklagaren måste ha så mycket bevis till stöd för åtalet att den tilltalades skuld är ”ställd utom rimligt tvivel”.¹⁹⁹ Lyckas inte åklagaren uppfylla beviskravet i samtliga delar skall åtalet ogillas.

Det höga beviskravet och bevisbördans placering ger uttryck för den yttersta vikt rättsstaten fäster vid att ingen döms för ett brott han inte begått – ”hellre må tio skyldiga gå fria än en oskyldig bli fälld”.²⁰⁰ Hänsynen till medborgarnas trygghet går alltså före rättsskipningens effektivitet.

Man måste således acceptera att en person som faktiskt är skyldig blir frikänd när bevisningen mot honom inte är tillräcklig.

För att en domstol skall fälla någon till ansvar för förberedelse till brott måste åklagaren lägga fram tillräckliga bevis till stöd för att den tilltalades gärning uppfyller de objektiva och subjektiva rekvisit som ställs upp i 23 kap 2 § BrB. Vad åklagaren i praktiken måste åstadkomma är att ställa det utom rimligt tvivel att gärningsmannen handlat på ett sätt som omfattas av någon av de straffbelagda gärningsformerna, att detta skett med uppsåt att utföra eller främja brott av visst slag, att faran för brottets fullbordan inte var ringa samt att, om den tilltalade åberopar ett frivilligt tillbakaträdande, något sådant inte ägt rum.

Verklig bevisning kan åklagaren få fram när det gäller exempelvis den tilltalades befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott. Detsamma gäller det förhållandet att ett tillbakaträdande ägt rum. Svårare blir det när det skall bevisas att tillbakaträdandet inte skett *frivilligt*. Det har ansetts att kravet på verklig

¹⁹⁸ Träskman, *Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet*, s. 474.

¹⁹⁹ NJA 1980 s. 725.

²⁰⁰ Ekelöf, *Rättegång IV*, s. 114.

bevisning i detta avseende inte kan upprätthållas strängt.²⁰¹ Den tilltalade berättar i regel vad som hänt varpå det ankommer på åklagaren att motbevisa den tilltalades påstående. Den tilltalades verkliga motiv för tillbakaträdandet kan vara svårt för åklagaren att styrka. Därför har det ansetts oundvikligt att domstolen utifrån yttre, styrkta omständigheter sluter sig till vilket motiv den tilltalade hade för sitt tillbakaträdande.²⁰²

I rättsfallet SvJT 1948 s. 351 var det klarlagt att buller uppstod vid inbrottsförsöket.²⁰³ Därav ansåg rätten att den kunde sluta sig till att det var bullret som föranledde tillbakaträdandet.²⁰⁴

I NJA 1946 s. 306 och 1947 s. 212 var det klarlagt att de tilltalade fått reda på att taxeringsmyndigheten satt igång ett kontrollförfarande. Därmed ansågs åklagaren ha tillräcklig bevisning för att de tilltalade rättat sina deklARATIONER av just denna orsak och att ett frivilligt tillbakaträdande därför inte ägt rum.²⁰⁵

Föreligger inte någon styrkt omständighet som talar emot ett påstående från den tilltalade om frivilligt tillbakaträdande, är det i princip omöjligt för åklagaren att motbevisa påståendet. I NJA 1943 s. 40 som gällde våldtäktsförsök, lyckades inte åklagaren vederlägga den tilltalades påstående om att han avbrutit sitt handlande p g a att han, när han sett flickans förskräckelse, kommit till insikt om att han handlade orätt mot henne och gripits av medlidande. Följaktligen ogillades åtalet för försök till våldtäkt.²⁰⁶

Frivillighet är ytterst svårbevisat p g a att det är något som är av subjektiv karaktär. Samma sak gäller *uppsåt*, också det är något som rör sig inne i gärningsmannens huvud. Även vid bedömningen av gärningsmannens uppsåt får därför domstolen i regel nöja sig med att utgå från yttre styrkta omständigheter.²⁰⁷

6.2 In dubio pro reo

Ett annat uttryck för rättssäkerheten är att det vid all straffrättstillämpning är en vedertagen grundsats att alla tveksamma punkter i bevisningen skall bedömas till den tilltalades förmån.

Man brukar härvidlag använda begreppet ”in dubio pro reo” som innebär att domstolen vid tvivel skall döma till den tilltalades förmån. Även det förhållandet att bevisbördan i brottmål åvilar åklagaren kan utläsas ur begreppet.²⁰⁸

²⁰¹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 230-231.

²⁰² Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 231.

²⁰³ Samma regler gäller för såväl tillbakaträdande från försök som för tillbakaträdande från förberedelse.

²⁰⁴ SvJT 1948 s. 351, s. 352.

²⁰⁵ NJA 1946 s. 306, s. 308-310 och NJA 1947 s. 212, s. 214-215.

²⁰⁶ NJA 1943 s. 40, s. 41.

²⁰⁷ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 231.

²⁰⁸ Ekelöf, *Rättegång IV*, s. 113.

Principen gäller utan uttryckligt lagstöd.²⁰⁹ Ett ställe där den finns formulerad i lagtext är dock i 1 kap. 4 § 1 st. tryckfrihetsförordningen. Den som har att övervaka tryckfriheten uppmanas att ”i tvivelsmål hellre fria än fälla”.

Tillämpningen av principen i en domstol kan belysas med följande exempel. Stannar rätten i tvivelsmål om huruvida täckning av ett visst rekvisit föreligger – exempelvis huruvida den tilltalade handlat med uppsåt – skall dess utslag bli att detta rekvisit inte är uppfyllt.²¹⁰

6.3 Ne bis in idem

I 30 kap 9 § 1 st. RB stadgas att ”sedan tid för talan mot dom utgått, må ej fråga om ansvar å den tilltalade för gärning, som genom domen prövats, ånyo upptagas”. Bestämmelsen innebär att den gärning som en gång har kommit under domstolsprövning inte kan bli föremål för ny rättegång (om man bortser från fall där de extraordinära rättsmedlen blir aktuella). Det här är ett uttryck för den straffrättsliga principen ”ne bis in idem”, d v s inte ny dom i samma sak.²¹¹

I NJA 1960 s. 442 dömdes J för förberedelse till grov stöld sedan han tagits av polisen med fyra skruvmejslar av olika storlek, en s k skomakarkniv samt sex nycklar i knippa varav fyra lika s k huvudnycklar i sina fickor. Tingsrätten menade att föremålen utgjorde sådant hjälpmedel som avsågs i förberedelsebestämmelsen. Vid bedömningen av om J, såsom åklagaren påstått, befattat sig med föremålen i uppsåt att begå inbrott vägde domstolen in det faktum att J tidigare vid åtskilliga tillfällen straffats för ”grova tjuvnadsbrott”.²¹²

Högsta domstolen nöjde sig med att konstatera att det är styrkt att J hade uppsåt att föröva stöld medelst inbrott, någon motivering till ställningstagandet ges inte. Eftersom HD inte ifrågasatte tingsrättens bedömning i ansvarsdelen utgår jag från att man inte hade något att invända mot att tingsrätten vägde in J:s kriminella bakgrund i bedömningen av skuldfrågan.²¹³

Problematiken kring bevisning av uppsåt när det gäller förberedelse till brott kommenterades redan i SOU 1940:20. Man uppmärksammade att det i Norge framhölls att brottsligt uppsåt var något som var särskilt svårbevisat och att det därför fordrades särskilda bevislättnader. Var innehavaren av ett hjälpmedel tidigare straffad för sådant brott som hjälpmedlet kunde användas till, skulle man inte kräva bevisning om visst uppsåt och i övrigt

²⁰⁹ SOU 1996:185, s. 368.

²¹⁰ SOU 1996:185, s. 368.

²¹¹ Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 359.

²¹² NJA 1960 s. 442, s. 443.

²¹³ NJA 1960 s. 442, s. 445-446.

inte kräva mer än att uppsåtet med hänsyn till omständigheterna måste anses vara brottsligt.

I SOU 1940:20 konstaterades emellertid att det inte kunde bli aktuellt att, såsom i Norge, skriva in några bevispresumtioner mot den tilltalade i lagen. Föregående bestraffning skulle dock anses vara ett *starkt indicium* på brottslig avsikt.²¹⁴

Det kan ifrågasättas om det är förenligt med principen ”ne bis in idem” att, vid bedömningen av huruvida en gärningsman handlat med uppsåt att utföra eller främja brott av visst slag, väga in den tilltalades tidigare brottslighet. Den tidigare brottsligheten prövas visserligen inte på nytt i sak, men den kan likväl få avgörande betydelse för att en dom blir fällande. Min åsikt är att gärningsmannen riskerar att indirekt dömas på nytt för brott som han redan stått till svars för och därför har rätt att lämna bakom sig. Läggs den tilltalades kriminella förflutna till grund för rättsens bedömning i ansvarsdelen sker därför enligt min mening ett brott mot ”ne bis in idem”.

Att i bevishänseende beakta den tilltalades kriminella bakgrund kan också anses stå i strid med principen om ”allas likhet inför lagen”²¹⁵ samt oskyldighetspresumtionen^{216 217}.

När det gäller förberedelse till brott har utförandet av brottet ännu inte påbörjats. Om så vore fallet skulle ansvar för försök istället bli aktuellt. I och med att utförandet av ett brott påbörjas identifieras också brottet varför åklagaren med säkerhet kan sluta sig till vilket brott ett försök avsett.

När det gäller förberedelse saknar åklagaren många gånger vetskap om exakt vilket brott som gärningsmannen planerat. Många av de hjälpmedel som avses i förberedelsebestämmelsen kan ha ett flertal användningsområden. Som exempel kan nämnas att ett skjutvapen i kombination med maskering kan användas såväl vid ett rån som vid ett mord eller vid en våldtäkt. Det här ställer till problem för åklagaren som inte bara måste bevisa att gärningsmannen hade uppsåt att utföra eller främja ett brott, vilket som helst, utan att uppsåtet avsåg en viss typ av brott, t ex ett rån.

Låt säga att åklagaren yrkar ansvar för förberedelse till rån sedan det är bevisat att en tilltalad befattat sig med ovan nämnda hjälpmedel. Såväl den tilltalade själv som åklagarens övriga bevisning tigger om vad det var för brott som verkligen planerades om det överhuvud taget var något brottsligt. Åklagaren upplyser emellertid rätten om att gärningsmannen vid två tillfällen tidigare dömts för just rån. Nog är det i det läget frestande att tro att det även denna gång var just ett rån som skulle utföras. Här skall emellertid principen ”ne bis in idem” beaktas av rättsens ledamöter. De måste som jag ser det bortse från gärningsmannens kriminella bakgrund och göra en objektiv bedömning av åklagarens övriga bevisning. Gärningsmannen bör enligt min mening i det här läget gå fri från ansvar för förberedelse till rån

²¹⁴ SOU 1940:20, s. 126.

²¹⁵ 1 kap. 9 § regeringsformen.

²¹⁶ Artikel 6:2 i konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

²¹⁷ Westberg, *JTI1992/93*, s. 878, s. 878.

p g a bristande bevisning.

Att tidigare brottslighet får beaktas av domstolen när den tilltalades skuld är ställd utom rimligt tvivel och det är dags att bestämma påföljd måste hållas isär från det ovan sagda.

7 Hovrätten för västra Sveriges dom i mål B 1549-00

7.1 Bakgrund

Robert Berg (nedan kallad Berg) och Arturo Zarate Figueroa (nedan kallad Zarate) åtalades vid Uddevalla tingsrätt²¹⁸ för bl a förberedelse till grovt rån.

Vid 13-tiden den 30 december 1999 körde Berg en motorstark stulen bil i centrala Uddevalla. Zarate satt i främre passagerarsätet. En polisbil körde efter Berg och Zarate för att kontrollera fordonet eftersom en sidoruta baktill saknades och vissa rutor var mörklagda (sprayade med svart färg från insidan). När Berg upptäckte att han följdes av polisen ökade han farten. En biljakt inleddes längs väg E6 norrut. Vid Munkedal svängde Berg av väg E6, tog bron över Örekilsälven och fortsatte mot centrala Munkedal. På bron saktade Berg farten och Zarate kastade ut en väska som dock hamnade mot ett räcke och blev kvar på vägbanan. Kort därefter avslutades bilfärden med att Berg gjorde en avkörning så att bilen hamnade på taket.

En person kom till platsen med den dumpade väskan som innehöll ett hagelgevär med avsågad pipa och kolv. Vapnet var oladdat.

I den stulna bilen fanns en jacka med huva. I en av jackfickorna låg fyra hagelpatroner. I bilen fanns även bl a en s k rånarluva, ett par fingervantar och ett järnrör. Vidare hade Zarate en s k rånarluva i fickan på den jacka han bar vid tillfället. Berg hade ingen jacka på sig.

Såväl Berg som Zarate bestred ansvar för förberedelse till grovt rån.

Zarate uppgav att geväret var hans. Han hade hittat det ett halvår före händelsen och hade sedan dess förvarat det utomhus i närheten av sin bostad. Anledningen till att geväret var med i bilen var att han ville bli av med det eftersom han insåg risken för att ett barn skulle hitta det och kanske skadas. Berg hade lovat att skjutsa Zarate till hans far i Munkedal och Zarate tänkte ta tillfället i akt och slänga vapnet i Örekilsälven. Berg kände enligt Zarate inte till att han hade med sig geväret. Zarate kan inte förklara hur patronerna som tillhör hagelgeväret hamnat i fickan som låg i bilen. Han menar att en förklaring kan vara att patronerna ramlat ur väskan och att Berg har lagt dem i jackfickan.

Berg uppgav att han skulle köra Zarate till dennes far i Munkedal och att han inte hade någon jacka med sig eftersom han bara skulle skjutsa Zarate. Jackan i bilen är inte hans och han saknar vetskap om vem den tillhör. Berg

²¹⁸ Målnummer B 1690-99.

kan inte förklara hur patronerna hamnat i fickan på jackan i bilen. Han har i vart fall inte lagt dem där.

Anledningen till att han försökte köra ifrån polisbilen var att bilen var stulen. Han hade inte själv stulit bilen utan fått överta den av två bekanta som stulit den natten innan.

Han saktade ner farten på bron över Örekilsälven eftersom Zarate skrek att han skulle slänga ut en väska.

Att Zarate medfört ett vapen och ammunition i bilen fick han vetskap om först när polisen hittade dessa saker.

Avslutningsvis skall sägas att såväl tingsrätten som hovrätten dömde Zarate för tillgreppet av bilen. Tillgreppet skedde under natten före gripandet. Vidare har viss samtalstrafik har förekommit mellan Bergs och Zrates mobiltelefoner under den aktuella natten och morgonen.

7.2 Tingsrättens bedömning

Tingsrätten börjar med att konstatera att hagelgeväret saknar legitimt användningsområde och utgör ett hjälpmedel vid allvarliga brott. Omständigheterna medför att det är uteslutet att Zarate skulle ha medfört vapnet i bilen utan att berätta detta för Berg. Även om Berg inte skulle ha tagit i geväret får han ändå anses ha befattat sig med detta då det transporterats i den olovligt tillgripna bilen. Såväl Berg som Zarate har alltså befattat sig med hjälpmedel. Så långt är rekvisiten för förberedelse till brott uppfyllda menar tingsrätten.

I sin fortsatta bedömning konstaterar tingsrätten att det inte finns några närmare uppgifter i målet om påstått rånbrott. Någon direkt bevisning som går ut på att de tilltalade bestämt sig för att över huvud taget begå ett rån eller ens fört saken på tal finns inte. Mot bakgrund av detta menar tingsrätten att utredningen i målet ger utrymme för en mängd möjliga händelser liksom användningsområden för hagelgeväret.

Till saken hör att rån är en sammansatt brottstyp (våld, hot och stöld). Vilka rån-element som ingått i en eventuell brottsplan är obesvarat. Inte heller vem eller vilka som skulle utföra det fullbordade brottet är klarlagt. Med anledning av detta skiljer sig målet från de kända förberedelsefallen på området, menar tingsrätten. Man hänvisar härvidlag till Getingerånet (NJA 1995 s. 405), NJA 1983 s 425 och Wallenbergärendet (RH 1994:24).

Tingsrätten fortsätter: ”Frågan är alltså vilka slutsatser som kan dras enbart av det förhållandet att Berg och Zarate i den samma dag tillgripna motorstarka Saab-bilen, vars sidorutor sprayats med svart färg och en mindre sidoruta saknade glas, forslade det avsågade hagelgeväret, jackan med fyra hagelpatroner och ”rånarluvor”.²¹⁹ Tingsrätten menar att den

²¹⁹ Uddevalla tingsrätts dom i mål B 1690-99, s. 13.

tillgripna bilen, vapnet med ammunition och ”rånarluvorna” tillsammans, ej var för sig, är typiska hjälpmedel vid rånbrott.

Trots detta infinner sig avgörande tveksamhet hos rätten beträffande de tilltalades viljeinriktning eller kännedom om ett rån. Tingsrätten anser visserligen att Berg och Zarate vid förhör undanhållit viktig information beträffande det rätta händelseförloppet och anledningen till att vapnet med ammunition liksom ”rånarluvorna” fanns i bilen. Detta leder emellertid inte fram till någon säker slutsats i uppsåtsfrågan.

I samband med att detta resonemang fördes från tingsrättes sida hänvisade man till Jareborg och poängterade att ”det ligger i sakens natur att bevissvårigheter föreligger och att bedömningen måste ske med försiktighet”²²⁰.

Tingsrätten avslutar med att konstatera att samlingen av hjälpmedel inte ger tillräckligt stöd för att Berg och Zarate, vilka inte tidigare dömts för rån, haft uppsåt att utföra eller främja ett rån.

Följaktligen ogillades åtalet för förberedelse till grovt rån. Berg och Zarate dömdes dock av tingsrätten för bl a grovt vapenbrott.

Åklagaren överklagade domen till Hovrätten för västra Sverige. Han yrkade bl a att hovrätten skulle bifalla åtalet för förberedelse till grovt rån.

7.3 Hovrättens bedömning

Till att börja med konstaterar hovrätten att rån och grovt rån enligt 8 kap. 12 § BrB är straffbelagt på förberedelsestadiet.

Utan motivering säger hovrätten att Berg och Zarate tagit sådan befattning med vapen och hjälpmedel som avses i förberedelsebestämmelsen. Därefter frågar man sig om detta skett i syfte att utföra eller främja rånbrott.

Liksom tingsrätten konstaterar hovrätten att hagelgevär med avsågad pipa och kapad kolv samt rånarluvor är typiskt sett föremål som används vid rånbrott. Då Berg och Zarate, på det sätt och i det sammanhang som framkommit i målet, innehaft dessa och övriga ovan angivna föremål, menar hovrätten att någon annan förklaring inte står att finna än att de haft uppsåt att endera utföra eller främja rånbrott. Avslutningsvis konstateras att faran för brottets fullbordan inte varit ringa.

Berg och Zarate dömdes av hovrätten för förberedelse till rån av normalgraden.

7.4 Kommentarer

Till att börja med skall sägas att rättsfallet avgjordes utifrån den gamla förberedelsebestämmelsen.

²²⁰ Uddevalla tingsrätts dom i mål B 1690-99, s. 14.

Det råder knappast något tvivel om att såväl Berg som Zarate befattat sig med sådant hjälpmedel som avses i 23 kap. 2 § BrB. "Vapen" fanns till och med i den gamla förberedelsebestämmelsens exemplifierande uppräkningslista av hjälpmedel. Jag anser liksom tingsrätten att man kan utgå ifrån att Berg kände till att vapnet fanns med i bilen. Han har därför liksom Zarate befattat sig med detta på sätt som avses i 23 kap 2 § BrB (jfr avsnitt 3.2.2.1).

Något tvivel råder heller knappast kring det förhållandet att Berg och Zarate tillsammans planerade att begå någon form av brott. Zarates förklaring om att hans avsikt var att göra sig av med vapnet är i sammanhanget så osannolik att den enligt min mening inte förtjänar tilltro. Även den tillgripna motorstarka bilen, de svartsprayade rutorna samt de föremål som förutom geväret fanns i bilen, tyder på någon form av brottsligt uppsåt. Det här har också såväl tingsrätten som hovrätten kommit fram till.

För att åklagaren skall få till stånd en fällande dom när det gäller förberedelse till brott krävs att han kan styrka att ett brott av visst slag planerats av den tilltalade på ett sätt som omfattas av 23 kap. 2 § BrB. Det räcker alltså inte att ett allvarligt brott, vilket som helst, förberetts hur klandervärdt det än må vara. Exakt tid, plats etc för det planerade brottet måste åklagaren emellertid inte styrka. Det enda han behöver göra är att ställa det utom rimligt tvivel att en viss typ av brott förr eller senare skulle komma att utföras.

Lyckades då åklagaren i det aktuella målet ställa det utom rimligt tvivel att det var just ett rån och inget annat som Berg och Zarate hade uppsåt att utföra eller främja? Tingsrätten tyckte inte att så var fallet. Det gjorde däremot hovrätten. Själv har jag inte helt lätt att ta ställning. Jag upplever att det här är ett gränsfall och kan i viss mån hålla med båda instanserna i deras resonemang.

Tingsrätten menade att mycket visserligen talar för att det var ett rån som Berg och Zarate planerade men att detta inte var tillräckligt för en säker slutsats i uppsåtsfrågan varför man friade från ansvar för förberedelse till rån. Kanske tillämpade tingsrätten principen "in dubio pro reo" och valde det för Berg och Zarate lindrigaste alternativet på grund av tvivelsmål beträffande deras skuld.

Genom en hänvisning i domen framgår att tingsrätten beaktade Jareborgs uppmaning till försiktighet när det gäller att döma för förberedelse till brott. Han menar att självständiga kriminaliseringar, t ex rörande befattningshavare med farliga saker, i första hand bör tillgripas för det fall man vill gripa in mot planerad brottslighet på ett tidigt stadium. Detta eftersom upptäckt av förberedelsegärningar i allmänhet sker av en slump och att bevisvärigheterna är påtagliga. Dessutom kan oskyldiga gärningar lätt misstänkliggöras genom tillvitelse av "ont uppsåt", menar Jareborg.²²¹

²²¹ Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, s. 92.

Tingsrätten gjorde just som Jareborg förespråkar. Den valde att, istället för förberedelse till rån, döma Berg och Zarate för grovt vapenbrott.

Till stöd för att fria Berg och Zarate från förberedelse till rån p g a tveksamhet beträffande deras uppsåt hänvisade tingsrätten också till praxis (NJA 1995 s. 405, NJA 1983 s. 425 och RH 1994:24). Av denna drog man slutsatsen att det krävs kännedom om en mer konkret brottsplan än i det nu aktuella målet för att det skall bli aktuellt att utdöma ansvar för förberedelse till brott.

När det gäller Getingerånet (NJA 1995 s. 405) dömdes de tilltalade för förberedelse till rån. Knäckfrågan i målet var huruvida försökspunkten uppnåtts. I och med att gärningsmännen hade kommit så långt i sina planer, och dessutom erkänt ansvar för förberedelse till rån, var brottsplanen känd för rätten. Följaktligen rådde aldrig något tvivel om att det var just ett rån de tilltalade hade uppsåt att utföra.²²²

I NJA 1983 s. 425 utdömdes ansvar för förberedelse till varusmuggling avseende narkotika. De tilltalade hade preparerat en lastbil för narkotikasmuggling från Nederländerna till Sverige samt för detta ändamål innehåft ett stort parti amfetamin i en förvaringsbox på centralstationen i Amsterdam. De tilltalade förnekade befattning med amfetaminpartiet och förklarade att lastbilen var avsedd endast för att dolt föra ut en stor mängd pengar i svenska sedlar till Nederländerna. Den tekniska utredningen i målet band emellertid amfetaminpartiet och dess förvaring så starkt till lastbilen och dess innehåll att sambandet inte rimligen kunde bortförklaras. Något tvivel rådde således inte heller i det här avgörandet om att det var smuggling av narkotika och inget annat som de tilltalade planerat.²²³

I Wallenbergärendet (RH 1994:24) dömdes en tilltalad, M, för förberedelse till människorov sedan han erkänt att han var inblandad i planläggningen av att med våld föra bort Peter Wallenberg och utöva utpressning.²²⁴

Tre andra tilltalade förnekade vetskap om att de gärningar de utförde på uppdrag av bl a M var förberedelser inför kidnappningen av Wallenberg. Hovrätten konstaterade att det var ställt utom rimligt tvivel att de tre var medvetna om att det var någon form av kriminella handlingar de utförde. Hovrätten menade emellertid att åklagaren inte hade lyckats visa att de haft uppsåt att röva bort Wallenberg, d v s begå just ett människorov. De friades därför från ansvar för förberedelse till människorov.²²⁵

Det finns några rättsfall förutom de som nämndes av tingsrätten som är av intresse för frågan om brottsplanen i praktiken måste vara känd för rätten för att förberedelseansvar skall bli aktuellt. Dessa kommer jag att gå igenom i det följande.

Till att börja med kan nämnas NJA 1962 s. 56 som rör förberedelse till stöld. I målet fanns aldrig något tvivel om det planerade brottets art p g a att

²²² NJA 1995 s. 405, s. 412.

²²³ NJA 1983 s. 425, s. 429 och 430.

²²⁴ RH 1994:24, s. 101-102.

²²⁵ RH 1994:24, s. 103-107.

de tilltalade själva berättade för rätten om sin brottsplan. Frågan om de tilltalade hade uppsåt att begå just en stöld prövades därför inte närmare.

I NJA 1992 s. 524 dömdes två personer för förberedelse till narkotikabrott mot sitt nekande. Den ena av de tilltalade, Björn, ägde en husvagn i vilken det framställdes amfetamin genom kemiska processer. Han disponerade även lokaler där en mängd föremål som hade anknytning till amfetamintillverkningen påträffats. Den andra av de tilltalade, Lars, hade bl a stått för inköpen av kemikalier som användes vid tillverkningen vilket styrktes av att åklagaren kunde visa inköpsnotorna. Åklagaren hade vidare bevis bl a i form av anteckningar tillhöriga Björn om hur tillverkning av amfetamin går till samt en lapp med texten "Lasse var fan är du. Behöver svavelsyra." Samtliga instanser ansåg att det, mot bakgrund av utredningen i målet, måste hållas för visst att Björn och Lars hade uppsåt att begå ett narkotikabrott.

Det bör påpekas att det här avgörandet skiljer sig från "Uddevallafallet" på det sättet att de tilltalade inte förnekat att det pågick amfetamintillverkning i husvagnen, att de köpt in kemikalier etc. Själva brottet var således identifierat. De skyllde emellertid ifrån sig och hävdade att det var andra personer, som de inte ville namnge, som skötte tillverkningen och att de därför inte hade med denna att göra.

NJA 1996 s. 93 som rörde tillverkning av brandbomber har behandlats i avsnitt 3.3. Omständigheterna i målet kan läsas där.

I fallet var aldrig fråga om vad brandbomberna skulle användas till. Detta eftersom de tilltalade erkände att de skulle kastas mot ett gäng "skinheads" (men bara i nödvärn). Det förberedda brottet var alltså identifierat.

I NJA 1996 s. 244 dömdes M för förberedelse till misshandel sedan han i samband med en demonstration överlämnat två stycken rökbomber, en var till två personer, med uppmaning att kasta dem mot demonstranterna. M förnekade att han över huvud taget överlämnat bomberna men att så skett ansågs av samtliga instanser vara ställt utom rimligt tvivel då flera vittnen pekade ut M som den skyldige. Exakt vad rökbomberna skulle användas till rådde, liksom i det förra fallet, inget tvivel om.

Rättsfallet SvJT 1960 rf s. 62 gällde förberedelse till grov stöld. I målet rådde inget tvivel om vilken typ av brott som planerats av den tilltalade p g a dennes erkännande.

SvJT 1980 rf s. 20 gällde förberedelse till mord. X hade fått i uppdrag av O att döda L med en pistol han fått av O. O förnekade ansvar för förberedelse till mord men den planerade gärningen ansågs identifierad till sin art p g a ett erkännande från X. O dömdes för förberedelsen.

I RH 1981:35 hade två ungdomar uppehållit sig på tunnelbanecentralen i Stockholm. Med sig hade de bl a knivar och en kätting med handtag. Anledningen till att de hade med sig föremålen var enligt dem själva att

skydda sig mot befarade angrepp från andra ungdomars sida. Det brott som förberedelsen avsåg var identifierat genom de tilltalades berättelser och de dömdes trots nödvärnsinvändningen för förberedelse till misshandel.

I RH 1995:113 hade en kvinna, E, åtalats för förberedelse till grovt bedrägeri medelst urkunds förfalskning sedan hon innehaft ett stort antal legitimationshandlingar, checkblanketter, kontokort etc tillhöriga andra personer. E bestred ansvar under påståendet att hon inte innehaft de ifrågavarande föremålen i syfte att förfalska handlingar och vilseleda andra personer att till henne göra utbetalningar.

Tingsrätten konstaterade att flera omständigheter talade för att E kan ha innehaft föremålen i syfte att begå det brott åklagaren påstått. Det är emellertid, menade tingsrätten, ändå svårt att med bestämdhet slå fast att E hade föremålen i sin besittning i detta syfte. Med anledning av denna tveksamhet valde tingsrätten att ogilla åtalet.

Tingsrätten tycks ha tillämpat principen ”in dubio pro reo” och dess resonemang påminner om det som Uddevalla tingsrätt förde angående Berg och Zarate. De båda fallen skiljer sig emellertid åt på det sättet att E hade föremålen hemma, inget talar egentligen för att ett brott var nära förestående, om brott nu över huvud taget planerades av E. I ”Uddevallafallet” tyder däremot omständigheterna på att något var på gång då Berg och Zarate greps av polisen. Någon form av brott hade planerats och utförandet var dessutom nära förestående. Frågan var bara om det var just ett rån.

När det gäller hovrättens bedömning i RH 1995:113 prövades dessvärre inte E:s uppsåt. Detta eftersom hovrätten konstaterade att legitimationshandlingarna m m inte utgjorde hjälpmedel i (den gamla) förberedelseparagrafens mening – åtalet ogillades därför redan på den grunden.

Sammanfattningsvis kan följande sägas när det gäller den praxis som finns på området:

- I sju fall²²⁶ av tolv gjorde ett erkännande från den/de tilltalade att brottsplanen var känd för rätten vilket innebar att det var klarlagt vilken typ av brott som förberedelsen avsåg.
- I tre fall²²⁷ av tolv dömdes den/de tilltalade mot sitt nekande för förberedelsebrott. Bevisningen i dessa tre fall var så övertygande att den typ av brott som planerades kunde fastställas trots de tilltalades förnekande. Domstolarna visste alltså i dessa tre fall tämligen ingående hur brottsplanerna såg ut – detta tack vara tung bevisning från åklagarens sida.

²²⁶ Getingerånet, Wallenbergärendet avseende M, NJA 1962 s. 56, NJA 1996 s. 93, NJA 1996 s. 244, RH 1981:35 och SvJT 1960 rf s. 62.

²²⁷ NJA 1983 s. 425, NJA 1992 s. 524 och SvJT 1980 rf s. 20.

- I två fall²²⁸ av tolv frikändes den/de tilltalade från förberedelseansvar sedan de nekat till vad åklagaren lagt dem till last. I det ena fallet friades från ansvar på den grunden att åklagaren inte lyckats visa att de tilltalade hade uppsåt i förhållande till just ett människorov. I det andra avgörandet saknades kännedom om någon brottsplan vilket gjorde att det inte med bestämdhet kunde fastställas att den tilltalade hade uppsåt att begå de brott åklagaren påstått. Tingsrätten friade därför från ansvar för förberedelse till brott (någon uppsåtsbedömning gjordes aldrig i hovrätten).

Kan då, mot bakgrund av detta, tingsrätten sägas ha rätt när den hävdar att det enligt praxis krävs kännedom om en mer konkret brottsplan än i det aktuella målet för att det skall bli aktuellt med ansvar för förberedelse till brott?

Tittar man uteslutande på den för mig kända praxis som finns på området (d v s de rättsfall jag redogjort för) är jag beredd att säga att den har rätt i sitt uttalande. När man fällt personer för förberedelse till brott mot deras nekande har rätten haft brottsplanen klar för sig antingen p g a stark bevisning från åklagarens sida eller p g a erkännanden från andra personer som deltagit i planeringen av brottet.

Det måste emellertid understrykas att något avgörande som direkt påminner om "Uddevallafallet" mig veterligen inte finns i praxis. Därför kan man inte med säkerhet säga hur HD eller en annan hovrätt hade bedömt ett sådant fall. Den praxis som finns kan således bara tjäna som viss vägledning.

Tittar man i litteraturen finner man emellertid inte stöd för uppfattningen att förberedelseansvar förutsätter kännedom om en konkret brottsplan. Om så skulle krävas skulle syftet med förberedelsebestämmelsen många gånger gå förlorat. Förberedelsebestämmelsen syftar ju just till att ge samhället möjlighet att gripa in mot allvarlig brottslighet på ett så tidigt stadium att "inget ännu hänt" och på detta stadium i brottsplaneringen har sällan alla detaljer om brottets utförande slutligen bestämts.

Även om inte brottsplanen måste vara i alla delar fastlagd krävs enligt litteraturen fortfarande att det är klarlagt att ett brott av *visst slag* förr eller senare skall komma till stånd. Det finns förmodligen lägen när sistnämnda förhållande kan ställas utom rimligt tvivel trots att rätten saknar vetskap om det planerade brottets utförande. Det finns också lägen när det är omöjligt att med säkerhet slå fast vilken typ av brott en förberedelse avser om man inte känner till brottsplanen. Detta eftersom en förberedelsehandling många gånger kan hänföras till olika typer av brott.

Min slutsats är att kännedom om gärningsmannens brottsplan inte sällan i praktiken är en förutsättning för att rätten med säkerhet skall veta vilken typ av brott som förberedelsen avsett och därmed också är en förutsättning för straffbar förberedelse. Detta trots att det inte finns något uttryckligt krav på en konkret brottsplan för att 23 kap 2 § BrB skall bli tillämplig.

²²⁸ Wallenbergärendet avseende de tre åtalade utöver M och RH 1995:113.

Var då kännedom om Bergs och Zarates brottsplan en förutsättning för fällande dom i "Uddevallafallet" eller räckte övrig bevisning för en säker bedömning i uppsåtsfrågan? Frågan är inte helt enkel att besvara.

Man skulle liksom hovrätten kunna hävda att den digra samling hjälpmedel som Berg och Zarate medförde i den stulna bilen med mörklagda rutor är så typiska rånhjälpmedel att det redan utifrån dessa omständigheter kan slås fast att det var ett rån och inget annat som planerades. Ett sådant resonemang betyder om jag förstår det rätt, att innehav av hjälpmedel som typiskt sett kopplas samman med en viss typ av brott gör att innehavaren presumeras ha uppsåt till brottet. Med ett sådant tankesätt kommer man åt alla som förbereder det "typiska brottet". Man kommer emellertid även åt dem som skiljer sig från det normala och hade för avsikt att använda hjälpmedlen till något annat än det som de typiskt sett används till.

Enligt min mening ska man vara försiktig med normaliseringar när det gäller att döma någon för brott. Ibland är inte saker som de först kan verka. Därför är det viktigt att reda ut vad som hänt i varje enskilt fall och lägga detta till grund för domen.

I målet är det emellertid väldigt mycket som talar för att det var just ett rån som skulle begås och då kan man fråga sig om inte en generalisering av det slag hovrätten gjorde är på sin plats. Det skall ju inte stå utom *allt* tvivel att Berg och Zarate planerade ett rån. Det räcker att det är ställt utom *rimligt* tvivel att så var fallet. Om man skulle kräva hundra procents säkerhet i skuldfrågan så skulle man i princip inte kunna döma någon till ansvar för brott vilket självfallet inte är önskvärt eftersom samhället då skulle stå maktlöst i förhållande till brottsligheten.

Mot bakgrund av det sagda kan man fråga sig om tingsrätten krävde det omöjliga av åklagaren, d v s att denne skulle ställa Bergs och Zarates skuld utom allt tvivel. Eller var måhända hovrätten för snabb att dra de slutsatser man gjorde av blotta innehavet av de aktuella hjälpmedlen? Har den ena instansen gjort en korrekt och den andra en felaktig bedömning, eller är det så att båda kan anses ha rätt trots att den ena friar och den andra fäller Berg och Zarate för förberedelse till rån?

Personligen måste jag säga att tingsrättens bedömning tilltalar mig mest. Anledningen till detta är att tingsrätten nog har övervägt sitt avgörande och beaktat de tveksamheter som finns beträffande Bergs och Zarates skuld till deras förmån. Min uppfattning är att man av rättssäkerhetsskäl bör vara försiktig vid tillämpningen av 23 kap 2 § BrB.

Även om tingsrättens dom tilltalar mig mest anser jag att man utifrån förberedelsebestämmelsens ordalydelse, dess förarbeten, praxis och litteratur även skulle kunna komma fram till hovrättens domslut. Klarare än så är inte förberedelsebestämmelsen. Har jag rätt i mitt påstående är det naturligtvis inte helt tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt. Lagen bör ju alltid vara klar och tydlig när det gäller gränserna för det straffbelagda området. Man ska emellertid komma ihåg att det alltid kan uppkomma gränsfall på vilka lagen inte enkelt kan tillämpas. Det är en konsekvens av att lagregler inte är anpassade för specifika fall utan är generellt hållna.

Uddevalla tingsrätt skriver i sin dom: ”Enligt tingsrätten ger samlingen av hjälpmedel inte tillräckligt stöd för att Zarate och Berg, vilka inte tidigare dömts för rån, haft uppsåt att utföra eller främja ett rån (...). Åtalet för förberedelse till grovt rån skall alltså ogillas.”²²⁹

Man kan tolka det sagda så, att tingsrätten beaktade Bergs och Zarates förflutna till deras förmån vilket inte är ett brott mot ”ne bis in idem”. Man kan också tolka det sagda så, att det skulle ha varit till nackdel för Berg och Zarate om de hade dömts för rån vid tidigare tillfälle. Hade en sådan omständighet måhända fått tingsrätten att göra en annan bedömning i skuldfrågan? Om ja, hade det som jag ser det varit ett brott mot ”ne bis in idem”.

Låt säga tingsrätten genom sitt ovan citerade uttalande indirekt menade att tidigare brottslighet i form av rån så att säga ”hade fått bägaren att rinna över”, d v s att detta skulle lett till en fällande dom. Vad hade då hänt om antingen Berg eller Zarate, men inte båda, tidigare blivit straffad för rån? Skulle då den enas uppsåt men inte den andras på denna grund anses bevisat av åklagaren? Det här är självfallet bara spekulationer från min sida men det är en intressant aspekt i diskussionen kring principen ”ne bis in idem” och vikten av att den beaktas fullt ut i domstolarna.

Avslutningsvis när det gäller det här avgörandet så är min bedömning att domstolarna skulle ha gjort samma bedömning om de tillämpat den nya förberedelsebestämmelsen på fallet. Detta eftersom de aktuella hjälpmedlen även skulle omfattas av den nya ordalydelsen och någon förändring avseende det subjektiva rekvisitet har lagändringen inte medfört.

²²⁹ Uddevalla tingsrätts dom i mål B1690-99, s. 14.

8 Kan förberedelsebrottets gränser betecknas som klara?

I det följande kommer jag att utgå från förberedelsebestämmelsen som den ser ut efter lagändringen den 1 juli 2001.

Förberedelsebrottet är uppbyggt kring två straffbara handlingstyper; lämnande eller mottagande av pengar samt befattning med vissa hjälpmedel. När det gäller den förstnämnda handlingstypen så är det straffbart att (med uppsåt att utföra eller främja brott) ta emot eller lämna pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott. Det råder inget större tvivel om vad som omfattas av den här handlingstypen och vad som faller utanför. Det som gällde för ”förlag” och ”vederlag” gäller fortfarande. En möjlig tveksamhet är vad som i praktiken kan komma att omfattas av ”eller annat”. Det här ser jag emellertid personligen inte som något större problem eftersom vägledning finns i praxis avseende gamla 23 kap. 2 § BrB samt i litteraturen.

När det gäller den andra handlingstypen, befattning med hjälpmedel, är gränsen för det straffbelagda området inte lika tydligt. Vad gäller själva befattningen anser jag att det idag liksom före lagändringen är någorlunda klart vilken befattning som är kriminaliserad. Mindre klart är exakt vad som är ett hjälpmedel i förberedelsebestämmelsens mening. Oklarhet beträffande hjälpmedelsbegreppet rådde redan innan lagändringen och än större är denna oklarhet idag. Detta eftersom den exemplifierande uppräknings av hjälpmedel har slopats och ersatts med ”något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott”.²³⁰ Resultatet är onekligen en utvidgning av det straffbelagda området. Hur stor utvidgningen i praktiken är vet man emellertid inte i dagsläget eftersom lagstiftaren har överlämnat åt rättstillämpningen att avgöra vad som skall omfattas av det nya hjälpmedelsbegreppet. Med anledning av detta anser jag att man, när det gäller befattning med hjälpmedel, inte kan säga att det kriminaliserade området är klart avgränsat.

När det gäller farerekvisitet medförde inte lagändringen några förändringar i förhållande till vad som gällde tidigare. Trots detta bedömer jag inte att farerekvisitet innebär en tydlig avgränsning av det kriminaliserade området. Visserligen finns ett krav på konkret fara men att denna fara inte ska ha varit ringa är i mina ögon tämligen svävande. När är faran för att ett brott ska fullbordas ringa? Några direkta regler härom finns inte utan en bedömning måste göras från fall till fall. Olika domstolar skulle därför i ett och samma fall kunna komma fram till olika resultat i farebedömningen. Att olika domstolar gör olika bedömningar är emellertid ett faktum vid all straffrättstillämpning och därmed inte ett specifikt problem när det gäller

²³⁰ Se den nya lydelsen av 23 kap. 2 § BrB.

farebedömningen vid förberedelse till brott. Detta hindrar mig emellertid inte från att påstå att farerekvisitet innebär vissa oklarheter när det gäller att i praktiken bestämma de exakta gränserna för straffbar förberedelse.

Det subjektiva rekvisitet har utförligt analyserats i avsnitt 7.4. För att en förberedelsegärning ska vara straffbar krävs att den utförts med uppsåt att utföra eller främja brott. Uppsåt är nästan alltid ytterst svårbevisat p g a att det är av subjektiv karaktär – det är något som rör sig inne i gärningsmannens huvud. Problematiken kring bevisning av uppsåt är alltså ett allmänt problem inom straffrätten och inte specifikt för förberedelsefallen. *Särskilda* problem kan dock som jag ser det uppkomma när man har att göra med en förberedelsegärning eftersom man då inte ens har det fullbordade brottet och omständigheterna runt detta att finna vägledning i.

Min slutsats när det gäller det subjektiva rekvisitet är att det av naturliga skäl saknas exakta regler för när detta i praktiken skall anses vara uppfyllt. Därför är det omöjligt att i generella termer säga exempelvis vad som krävs på den objektiva sidan för att också gärningsmannen ska anses ha handlat med uppsåt att utföra eller främja brott. Varje enskilt fall är unikt och uppsåtsbedömningen måste göras utifrån just det fallets speciella omständigheter. Även det subjektiva rekvisitet innebär mot bakgrund av det sagda vissa oklarheter när det gäller att sätta upp exakta gränser för det kriminaliserade området.

Kan man då säga att förberedelsebrottet är klart avgränsat?

I teorin finns diverse regler som tillsammans ger en bild av vad som är en straffbar förberedelsehandling. Den här bilden upplever jag trots ovan nämnda oklarheter som relativt tydlig. Man ska t ex ha tagit emot pengar för utförande av ett brott eller befattat sig med brottshjälpmedel. Detta ska ha skett med uppsåt att utföra eller främja brott och man ska kommit så långt i sina planer att man kan tala om konkret fara för att brottet skall fullbordas.

När man lämnar det teoretiska planet och förflyttar sig till verkligheten inställer sig emellertid en del frågetecken. Förutsätter förberedelseansvar i praktiken att rätten har kännedom om gärningsmannens brottsplan? Hur restriktiv bör en domstol vara när det gäller att i tveksamma fall utdöma ansvar för förberedelse till brott? Vilka föremål och vilken mjukvara omfattas egentligen av hjälpmedelsbegreppet? Listan skulle kunna göras längre.

Jag menar att det ligger i sakens natur att det finns vissa tveksamheter kring det exakta området för straffbar förberedelse. Med att det ligger i sakens natur menar jag att det har med förberedelsebrottet som brottstyp att göra. Förberedelsebrottet skiljer sig ju från de ”vanliga” straffbestämmelserna i BrB genom sin karaktär av förstadium till flera olika brott i BrB och inom specialstraffrätten. Förberedelsebestämmelsen är inte anpassad enbart för en brottstyp utan är från lagstiftarens sida medvetet generellt hållen för att ha ett brett tillämpningsområde.

Jag menar att ju vidare och mer generellt hållen en lagregel är desto tydligare blir regelns tillämpningsområde. En logisk följd av det sagda är

att ju snävare och mer specialanpassad en lagregel är desto tydligare blir kriminaliseringens omfattning. Det här leder till slutsatsen att riktigt klara gränser för förberedelsebrottet som jag ser det bara kan åstadkommas genom att varje enskild brottstyp får sin egen specialanpassade förberedelsebestämmelse. Den här åsikten tycks också regeringen dela enligt den proposition som låg till grund för lagändringen den 1 juli 2001.²³¹ Bristande resurser gör emellertid att vi nog även i fortsättningen får nöja oss med en allmän förberedelsebestämmelse.

Mot bakgrund av det sagda väljer jag att besvara den tidigare ställda frågan nekande. Förberedelsebrottets gränser kan enligt min mening inte betecknas som klara.

²³¹ Prop. 2000/01:85, s. 39.

9 Analys

När man först läser igenom förberedelsebestämmelsen i 23 kap 2 § BrB och sätter sig in något i de olika rekvisiten kan det tyckas att förutsättningarna för straffbar förberedelse tydligt framgår. Det skall vara fråga om en handling som omfattas av någon av de två handlingstyperna, denna handling skall ha genomförts med uppsåt att utföra eller främja ett brott som är kriminaliserat på förberedelsestadiet och till sist skall icke ringa fara för brottets fullbordan föreläggas vid själva förberedelsegärningen.

Men som med allt annat så blir bestämmelsen mindre klar och tydlig ju mer man sätter sig in i den. Fler och fler frågetecken uppkommer ju mer man börjar fundera. Vad omfattas egentligen av hjälpmedelsbegreppet? Måste domstolen i praktiken ha kännedom om brottsplanen för att kunna utdöma ansvar för förberedelse till brott? Det här är ett par av de frågor som inställt sig hos mig under arbetets gång.

Ett av syftena med den här uppsatsen var att undersöka hur lagändringen den 1 juli 2001 påverkat förberedelsebrottet. Som jag ser det är den enda egentliga förändringen i förhållande till tidigare att hjälpmedelsbegreppet har utvidgats. I övrigt har lagändringen bara inneburit ett mer modernt språk.

Den exemplifierande uppräkningslistan av hjälpmedel ersattes genom lagändringen med ett mer generellt hjälpmedelsbegrepp. Syftet med detta var att förberedelsebestämmelsen skulle anpassas till dagens kriminalitet samt att gränsdragningsvårigheter skulle undvikas när det gäller att avgöra vad som faller under hjälpmedelsbegreppet.

Att hjälpmedelsbegreppet som det ser ut efter lagändringen täcker ett större område och därmed också i större utsträckning omfattar den ”moderna brottsligheten” står klart. Däremot torde gränsdragningsvårigheterna finnas kvar även efter lagändringen. Tvivel kvarstår om hjälpmedelsbegreppets omfattning, detta även om viss vägledning finns i propositionen. Inte förrän den nya bestämmelsen tillämpats i domstolarna i många år kommer en någorlunda klar bild växa fram av vad som avses med ”något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott”. Det sagda innebär att rättsläget i dagsläget kan betecknas som något oklart. Detta är självfallet inte önskvärt ur rättssäkerhetssynpunkt men är en naturlig konsekvens av en lagändring som innebär en utvidgning av det straffbelagda området.

Hjälpmiddelbegreppet i den nya förberedelsebestämmelsen är medvetet utformat på ett sådant sätt att stora tolkningsutrymmen finns för domstolarna. Syftet med stora tolkningsutrymmen är att så många straffvärda förberedelsehandlingar som möjligt skall kunna falla under bestämmelsens tillämpningsområde.

Som jag ser det är det önskvärt att risken för att straffvärda förberedelser faller utanför lagens tillämpningsområde minimeras. Det finns emellertid också nackdelar med en bestämmelse som är så vid att den omfattar det

mesta. Som exempel kan nämnas att även andra gärningar än sådana som från lagstiftarens sida varit avsedda att omfattas av kriminaliseringen, d v s sådana som är särskilt samhällsfarliga till sin typ, riskerar att fångas upp av bestämmelsen.

Det återstår att se om lagstiftaren lyckats uppnå sitt mål att skapa en regel som omfattar många typer av straffvärda förberedelsegärningar och samtidigt är så tydligt avgränsad att den motsvarar rättssäkerhetens krav på förutsebarhet i rättstillämpningen.

Uppsatsens andra syfte var att försöka komma fram till ett svar på frågan om det, när det gäller förberedelse till brott, finns en klar gräns för det kriminaliserade området.

Som jag kom fram till i min analys av ”Uddevallafallet” (se avsnitt 7.4) kan två olika domstolar göra vitt skilda bedömningar i ett och samma fall genom att, som jag ser det, båda tillämpa förberedelseparagrafen på ett objektivet sett korrekt sätt. I uppsatsen har jag grundligt undersökt förberedelsebestämmelsen och dess samtliga rekvisit. Jag har tagit del av allt som mig veterligen finns skrivet om den. Trots detta kan jag alltså inte med säkerhet säga att den ena eller andra domstolen gjort den riktiga bedömningen. Personligen måste jag emellertid säga att tingsrättens bedömning tilltalar mig mest. Detta eftersom jag anser att det ur rättssäkerhetssynpunkt är viktigt att misstänkta förberedelsebrott vid tveksamhet bedöms med försiktighet.

Som framgår i kapitel 8 anser jag att förberedelsebrottet i praktiken saknar klara gränser. Man skulle visserligen kunna ifrågasätta om klara gränser över huvud taget kan sägas existera inom straffrätten. Ett gränsfall kan ju alltid innebära att en viss regel tolkas och tillämpas olika av olika domstolar. Det här är en naturlig konsekvens av att vi har generellt hållna lagregler som tillämpas på verkliga fall av mänskliga domstolar. Jag anser dock att oklarheterna om det straffbelagda området är extra påtagliga när det gäller förberedelsebrottet. Detta hänger som jag ser det samman med att vi har en allmän förberedelsebestämmelse som är tillämplig i kombination med en mängd skilda brottstyper. Den riktar alltså inte in sig på förberedelsegärningar som är typiska för en viss brottstyp utan beskriver bara vad som är förberedelse i allmänhet.

I sammanhanget skall tilläggas att det straffbelagda området för övriga förstadiet till brott inte heller är särskilt tydligt avgränsade. Detta gäller främst försöksbrottet där fastställandet av försökspunkten ofta vållar problem. Detta tyder på att det ligger i saken natur att de kriminaliserade förstadierna till brott präglas av viss oklarhet. Lagstiftaren har ju medvetet låtit bestämmelserna spänna över stora områden samt givit domstolarna stort tolkningsutrymme när det gäller den här typen av brott vilket får till följd att förutsebarheten i tillämpningen inte alltid är den bästa. Vida bestämmelser och stort tolkningsutrymme för domstolarna är emellertid som jag ser det en nödvändig förutsättning för att samhället, genom allmänna försöks-, förberedelse- och stämplingsbestämmelser, ska kunna komma åt ännu inte fullbordade brott.

För att åstadkomma ett i alla delar klart och tydligt avgränsat förberedelsebrott krävs som jag ser det att den allmänna bestämmelsen tas bort och ersätts med specialregleringar. Det här är emellertid knappast aktuellt då det skulle kräva alltför stora resurser och ansträngningar från lagstiftarens sida.

Trots att jag hävdar att vissa oklarheter råder om gränserna för det straffbelagda området när det gäller förberedelse till brott vill jag inte gå så långt som att påstå att förberedelsebestämmelsen som sådan inte är rättssäker. För att den skall anses vara rättssäker krävs emellertid enligt min mening att bristerna när det gäller klarhet och tydlighet kompenseras med att domstolarna är restriktiva i sin tillämpning. Endast riktigt uppenbara fall bör enligt min mening leda till ansvar.

Avslutningsvis vill jag säga att jag har funderat över om det kan vara så att förberedelsebestämmelsen i själva verket inte är mindre klar och tydlig än straffbestämmelser i största allmänhet. Är det måhända så att alla lagregler bakom en tydlig och greppbar fasad döljer oklarheter motsvarande de jag upptäckt när det gäller förberedelseparagrafen? Jag tror förvisso att de allra flesta straffbestämmelser döljer vissa problem som kan aktualiseras när man har att göra med ett gränsfall. Däremot tror jag inte att det hör till vanligheterna att problemen är lika många och omfattande som när det gäller förberedelsebrottet.

Bilaga A

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

2 §

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, *lämnar eller mottager penningar* eller annat såsom *förlag eller vederlag för brottet* eller *ock anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar* eller *tager* annan *dylik* befattning med *gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfälskningsverktyg* eller annat sådant *hjälpmedel*, skall i de fall särskilt *stadgande* givits *därom* dömas för förberedelse till brottet, om han *ej är förfallen till ansvar* för fullbordat brott eller försök.

I fall som särskilt *angivats dömes* ock för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen, *så ock* att någon söker anstifta annan eller *dtager* eller erbjuder sig att utföra den.

Straff för förberedelse eller stämpling *bestämnes* under den högsta och *må sättas* under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott; *ej må dömas till högre* straff än fängelse i två år, *med mindre* fängelse i åtta år eller däröver kan följa *d* det fullbordade brottet. *Var faran för brottets fullbordan* ringa, skall *ej* dömas till ansvar.

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott,

1. *tar emot* eller *lämnar pengar* eller annat som *betalning* för ett brott eller *för att täcka kostnader* för utförande av ett brott, eller

2. *skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer* eller *tar* annan *liksande* befattning med något som är särskilt *ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott,*

skall i de fall *det* särskilt *anges* dömas för förberedelse till brottet, om han *inte gjort sig skyldig till* fullbordat brott eller försök.

I de fall *det* särskilt *anges döms* för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen *eller* att någon söker anstifta annan eller *dtar* eller erbjuder sig att utföra den.

Straff för förberedelse eller stämpling *skall bestämmas* under den högsta och *får sättas* under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott. *Högre* straff än fängelse i två år *får bestämmas endast om* fängelse i åtta år eller däröver kan följa *på* det fullbordade brottet. *Om faran för att brottet skulle fullbordas* var ringa, skall *inte* dömas till ansvar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

Källförteckning

Offentligt tryck

- Direktiv 1994:39 Vissa straffrättsliga frågor.
- NJA II 1948 s. 191
- Proposition 1948:80 Förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.
- Proposition 1972:96 Förslag till lag om ändring i brottsbalken.
- Proposition 2000/01:85 Förberedelse till brott m.m.
- SOU 1940:20 Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.
- SOU 1944:69 Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.
- SOU 1996:185 Straffansvarets gränser Del 1 Överväganden och förslag.

Litteratur

- Andenaes Johs., Allmänlig strafferett, tredje upplagan, Oslo 1989.
- Danelius Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, Norstedts Juridik, Stockholm 1997.
- Ekelöf Per Olof, Rättegång Fjärde häftet, sjätte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 1995. (cit. Ekelöf IV)
- Holmqvist Lena,
Leijonhufvud Madeleine,
Träskman Per Ole &
Wennberg Suzanne, Brottsbalken En kommentar Del II (13-24 kap.) Brotten mot allmänheten och staten m.m., Studentutgåva 2, Norstedts Juridik, Stockholm 2000. (cit. Holmqvist m fl)
- Jareborg Nils, Brottsbalken kap. 23-24 med mera, Iustus förlag, Uppsala 1985.

- Jareborg Nils, Straffrättens ansvarslära, Iustus förlag, Uppsala 1994.
- Jareborg Nils, Allmän kriminalrätt, Iustus förlag, Uppsala 2001.
- Leijonhufvud Madeleine & Wennberg Suzanne, Straffansvar, femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 1997. (cit. Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar*)
- Leijonhufvud Madeleine & Wennberg Suzanne, Straffansvar, sjätte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 2001. (cit. Leijonhufvud och Wennberg, *Straffansvar (sjätte upplagan)*)
- Strahl Ivar, Allmän straffrätt i vad angår brotten, P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1976.

Tidskrifter

- Cars Thorsten, Operation Leo – en studie i förberedelsebrottets natur, SvJT 1983 s. 441.
- Cars Thorsten, BrB 23:2 första stycket – ett genmäle, SvJT 1985 s. 241.
- Heuman Lars, Köpta vittnen, SvJT 1983 s. 669.
- Hoflund Olle, BrB 23:2 första stycket, SvJT 1985 s. 1.
- Hoflund Olle, Stämpling till brott, Festskrift till Lars Welamson, 1988, s. 315.
- Träskman Per Ole, Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet, Festskrift till Lars Welamson, 1988, s. 469.
- Vängby Staffan, SvJT 1987 s. 549.
- Welamson Lars, Kan lämnande eller mottagande av pengar för medhjälp till brott vara straffbar förberedelse?, Festskrift till Hans Thornstedt, 1983, s. 741. (cit. Welamson)
- Westberg Peter, Förklaringsbörd och knölargument i brottmål – den moderne domarens vapen i kampen mot brottsligheten? JT 1992/93 s. 878.

Rättsfallsförteckning

Domar från Högsta domstolen

NJA 1943 s. 40
NJA 1946 s. 306
NJA 1947 s. 212
NJA 1960 s. 442
NJA 1962 s. 56
NJA 1972 s. 167
NJA 1972 s. 429
NJA 1981 s. 1057
NJA 1983 s. 425
NJA 1990 s. 354
NJA 1992 s. 524
NJA 1992 s. 679
NJA 1995 s. 405
NJA 1996 s. 93
NJA 1996 s. 244

Domar från hovrätt – publicerade fall

SvJT 1948 s. 351
SvJT 1959 rf s. 57
SvJT 1960 rf s. 62
SvJT 1969 rf s. 24
SvJT 1980 rf s. 20
RH 1981:35
RH 1994:24
RH 1995:113

Domar från hovrätt – opublicerade fall

Hovrätten för västra Sverige, dom 2000-04-03, målnummer B 1549-00.

Domar från tingsrätt

Uddevalla tingsrätt, dom 2000-02-01, målnummer B 1690-99.